

Paweł Krokosz*

Z DZIEJÓW SPORTU W WIELICZCE W LATACH 1892 – 2015

WSTĘP

Od najdawniejszych czasów wszelkiego rodzaju aktywność ruchowa stanowiła niezwykle ważny aspekt w życiu pojedynczego człowieka oraz mniejszych lub większych społeczności. Jak zauważyli Maria Rotkiewicz i Kajetan Hądzelek na przełomie XVIII i XIX w. zrodził się w Europie ruch gimnastyczny, a wychowanie fizyczne było stopniowo wprowadzane do programów wszystkich typów szkół. W XIX i na początku XX w. ukształtowały się podstawowe formy i struktury organizacyjne współczesnego sportu. Powstawały kluby i stowarzyszenia, których członkowie uprawiali jedną lub kilka dyscyplin. Z ich inicjatywy tworzone z kolei ogólnokrajowe związki poszczególnych dyscyplin sportowych zajmujące się ujednolicaniem zasad i przepisów oraz przeprowadzaniem zawodów o mistrzostwo kraju¹.

Lata 60. i 70. XIX w. charakteryzują się dynamicznym rozwojem sportu na ziemiach polskich. Pomimo tego, że już na początku tego stulecia w poszczególnych miastach – Warszawa, Lwów, Kraków – doszło do zawiązania się różnorodnych stowarzyszeń propagujących uprawianie poszczególnych dyscyplin sportowych, to dopiero utworzenie Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego (PTG) „Sokół” we Lwowie w 1867 r. sprawiło, iż sportem zaczęto się interesować na większą skalę. Z biegiem lat na terenie wszystkich zaborów powstała dobrze zorganizowana sieć tzw. gniazd sokolich, których członkowie oprócz wpisanej w statut działalności

* Paweł Krokosz, Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, Uniwersytet Papieski w Krakowie, pawel.krokosz@upjp2.edu.pl

¹ M. Rotkiewicz, K. Hądzelek: *Powstanie i działalność polskich związków sportowych. Przełom wieku XIX i XX* (I), „Sport Wyczynowy” nr 7-9, 2007, s. 125.

gimnastyki uprawiali również inne dyscypliny sportowe². W 2. poł. XIX w. zaczęły powstawać także pierwsze towarzystwa sportowe, m.in. Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie (1878), Warszawskie Towarzystwo Cyklistów (1886), lecz ich działalność nie miała większego wpływu na popularność, jaką cieszył się „Sokół”. Pewne zmiany w tej kwestii nastąpiły na początku XX w., kiedy coraz liczniejsze kluby ściągały do siebie miłośników gier zespołowych, przede wszystkim piłki nożnej. Pierwsze galicyjskie kluby powstały we Lwowie – w 1903 r. I Lwowski Klub Sportowy (LKS) „Czarni” Lwów, rok później LKS „Pogoń” Lwów; w 1906 r. w Krakowie zaczęły swoją działalność „Cracovia” i „Wisła”³. W 1912 r. powołano do życia poznańską „Wartę”, a już w trakcie I wojny światowej warszawską „Polonię”. Kluby sportowe organizowały również partie polityczne skupione w ruchu robotniczym⁴.

Wraz z odzyskaniem niepodległości przez Polskę doszło do reaktywowania działalności klubów i towarzystw sportowych z czasów zaborów. Tworzono też pierwsze związki sportowe i władze naczelne sportu polskiego. W 1919 r. powołano do życia Komitet Udziału Polski w Igrzyskach Olimpijskich pod osobistym protektoratem Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego. O odpowiednio dobrą kadrę sportowców mogących rywalizować w międzynarodowych zawodach dbały poszczególne związki sportowe, m.in. Polski Związek Lekkoatletyczny, Polski Związek Towarzystw Wioślarskich, Polski Związek Piłki Nożnej, Polski Związek Narciarski, Związek Polskich Towarzystw Kolarskich⁵. Po zamachu stanu dokonanym przez Józefa Piłsudskiego w maju 1926 r. władze, zgodnie z wprowadzoną polityką centralizacji i unifikacji, objęły wzmożony nadzór nad stowarzyszeniami sportowymi. W związku z tym w 1927 r. utworzono centralny ośrodek dyspozycyjny kultury fizycznej pod nazwą Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego

² J. Snopko: *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Galicji 1867-1914*, Białystok 1997, passim. Szerzej o utworzeniu i działalności PTG „Sokół” zob. *Żarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867-1997*, pod red. E. Małolepszego, Z. Pawluczuka, Częstochowa 2001.

³ R. Wasztyl: *Galicyjskie źródła polskiej gimnastyki i lekkoatletyki*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis” 26 (2007), s. 12. Zob. też: D. Dudek: *Podstawy prawne zrzeszeń sportu piłki nożnej w Galicji*, (w:) http://www.awf.krakow.pl/pdf/studia/studium/podstawy_prawne.pdf, dostęp: 02.07.2013.

⁴ R. Wroczyński: *Powszechnie dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 2003, s. 243-245; J. Buszko: *Od niewoli do niepodległości (1864-1918)* (w:) *Wielka historia Polski*, t. 8, Kraków 2000, s. 330.

⁵ M. Rotkiewicz, K. Hądzelek: *Powstanie i działalność polskich związków sportowych 1919-1925* (II), „Sport Wyczynowy” nr 10-12, 2007, s. 96, 100-116.

i Przystosowania Wojskowego (PUWFiPW)⁶. Wkrótce urząd ten należący do tzw. organów administracji niezespolonej, znajdujący się poza pionem administracji ogólnej I i II instancji (starostów i wojewodów), przejął faktyczny nadzór nad ruchem sportowym. W 1932 r. przy współdziałaniu PUWFiPW ustanowiono nowe, a zarazem bardziej restrykcyjne „Prawo o stowarzyszeniach”, obejmujące także organizacje i instytucje zajmujące się sportem⁷. Popularyzacji sportu w społeczeństwie, szczególnie wśród młodzieży i wojskowych, służyło także ustanowienie 27 czerwca 1930 r. Państwowej Odznaki Sportowej (POS)⁸. W omawianym okresie nastąpiła także ostra rywalizacja „Sokoła” z klubami sportowymi, które ze względu na atrakcyjniejszą formę działalności przyciągały młodzież sokolą lub jeszcze niezrzeszoną⁹.

Po zakończeniu II wojny światowej polskie życie sportowe wkroczyło na całkowicie inne tory. Sport w swojej masowej formie został całkowicie podporządkowany kontroli państwa i był przez władze komunistyczne wykorzystywany w działaniach propagandowych. Niemniej jednak całe społeczeństwo autentycznie pasjonowało się różnorodnymi imprezami sportowymi, wśród których prym wiodły: coroczny kolarski Wyścig Pokoju oraz zawody bokserskie i piłkarskie¹⁰.

W kształtowaniu historii polskiego sportu swój niekwestionowany udział mają różnorodne kluby, stowarzyszenia, organizacje sportowe funkcjonujące w większych bądź mniejszych miejscowościach. Tam swoje pierwsze kroki na drodze

⁶ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 r. w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania Publicznego i Przystosowania Wojskowego, Rady Naukowej Wychowania Fizycznego oraz Wojewódzkich, Powiatowych i Miejskich Komitetów Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego* (w:) *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej*, nr 3 (181), Warszawa 20 lutego 1927, poz. 37, s. 82-85. Zob. też: Z. Dziemianko: *Edukacja obronna społeczeństwa polskiego w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług”, z. 20, Poznań 2010, s. 138-139.

⁷ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. Prawo o stowarzyszeniach* (w:) *Dziennik Ustaw*, 1932, nr 94, poz. 808, s. 1947-1953; P. Rozwadowski: *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego 1927-1939*, Warszawa 2000, s. 25-26; J. Chełmecki: *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego wobec ruchu sokolego* (w:) *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”*. Praca zbiorowa pod red. Z. Pawluczuka, Gdańsk 1996, s. 229-238.

⁸ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 27 czerwca 1930 r. o Państwowej Odznace Sportowej* (w:) *Monitor Polski*, 1930 r., nr 169, poz. 255.

⁹ F. Kapałka: *Uwagi o technicznej pracy sokolej* (w:) F. Kapałka, A. Małaczyński, M. Wolańczyk: *Z aktualnych zagadnień sokolich*. Trzy odczyty, Lwów 1927, s. 37-38.

¹⁰ A. L. Sowa: *Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945-2001)* (w:) *Wielka historia Polski*, t. 10, Kraków 2001, s. 158, 342, 398.

przyszłej kariery stawiali i stawiają zawodnicy uprawiający poszczególne dyscypliny. Jednym z takich ośrodków jest Wieliczka, posiadająca ponad 100-letnie tradycje sportowe. W 1892 r. z inicjatywy członków skupionych w prężnie działającym Towarzystwie Śpiewaczym „Lutnia” w Wieliczce doszło do powołania miejscowego gniazda PTG „Sokół”, które na długie lata objęło swoistą opiekę nad lokalnym życiem sportowym. W okresie międzywojennym do „Sokoła” dołączyły dwa kluby sportowe – Klub Cyklistów i Motorzystów (KCiM) w Wieliczce i Kolejowy Klub Sportowy (KKS) „Wieliczanka”. Aktywna na polu sportowym była również młodzież wielickich placówek oświatowych. W 1945 r., niemal natychmiast po zakończeniu działań wojennych, doszło do odrodzenia się życia sportowego w mieście – działalność wznowił PTG „Sokół” (zlikwidowany ostatecznie przez władze komunistyczne w 1948 r.) oraz „Wieliczanka” (z przerwami działa do dziś). W 1947 r. przy kopalni soli powstał kolejny z ważnych klubów wielickich – Klub Sportowy „Górnik” Wieliczka; obecnie jego zawodnicy skupieni w zaledwie kilku sekcjach (piłka nożna, boks i tenis stołowy) kontynuują dzieło rozpoczęte przed blisko 70 laty. W 1959 r. Wieliczka uchwałą Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów została uznana za miejscowość o szczególnym znaczeniu dla turystyki krajowej i zagranicznej, co skutkowało przyznaniem przez władze państwowe znacznych sum na zagospodarowanie miasta. Opracowane zostały plany przewidujące przekształcenie Wieliczki w duży ośrodek turystyczny oraz zaplecze wypoczynkowo-rekreacyjne dla Krakowa. Wyeksponowane miały zostać zabytki, zamierzano rozbudować bazę noclegową i stworzyć odpowiednią infrastrukturę sportową – basen kąpielowy, korty tenisowe itp.¹¹

W 2. poł. XX w., w szczególności od lat 80. tego stulecia, zauważalny był wzrost sportowej aktywności dzieci i młodzieży szkół wielickich. Szczególną rolę w tej kwestii odgrywa utworzony w 1980 r. Międzyszkolny Ośrodek Sportowy w Wieliczce (MOS Wieliczka) i działający przy nim Międzyszkolny Klub Sportowy (MKS MOS Wieliczka). Równie ważne miejsce zajmowały i nadal zajmują inne, powstałe znacznie później, placówki prowadzące zajęcia sportowe dla dzieci i młodzieży – UKS Regis Wieliczka, Uczniowski Klub Sportowy (UKS) „Gimnazjon” Przy Szkole

¹¹ Cz. Brzoza: *Wieliczka w latach 1945 – 1980* (w:) *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*, pod. red. S. Gawędy, A. Jodłowskiego, J. Piotrowicza, Wieliczka 1990, s. 289-290. Warto zauważyć, iż działacze „Wieliczanki” już po 1945 r. opracowali projekt wybudowania basenu kąpielowego, który „zyskał poparcie w społeczeństwie i u czynników rządowych”, zob. Archiwum Klemensa Sosina (dalej: AKS), *Przemówienie K. Sosina na obchody jubileuszu 20-lecia klubu w 1947 r.*, nlb. Szerzej o K. Sosinie zob. przypis nr 35.

Podstawowej z Oddziałami Integracyjnymi nr 4 w Wieliczce czy Dekanalny Klub Sportowy (DKS) „Kinga”. Od wielu lat popularnością cieszą się sporty walki, a ich uprawianie jest możliwe w kilku profilowanych klubach i szkołach (karate, kung fu, Taekwon-do) działających na terenie miasta.

Z biegiem lat zmieniała się także infrastruktura sportowa miasta. Po przedwojennych obiektach – stadionie „Wieliczanki” (stadionie miejskim oddanym do użytku w 1931 r.), kortach tenisowych (prywatnych i PTG „Sokół”), boiskach – nie pozostało prawie żadnego śladu. Większość z nich zniknęła bezpowrotnie, a niektóre jak w przypadku kortów „sokolich” w Parku Mickiewicza czy wyrobiska na tzw. „Psiej Górze”, uległy znacznej modernizacji. Do chwili obecnej nie przetrwały również obiekty sportowe powstałe po 1945 r., m.in. boiska w Parku św. Kingi, basen przy stadionie „Górnika” (początkowo odkryty, a później kryty), skocznia narciarska na stoku „Pod Baranem” czy zaplecze sportowe w nadszybiu szybu *Regis*. Nie oznacza to jednak, że zapomniano o stworzeniu nowej i całkowicie nowoczesnej bazy sportowej. W ostatnich latach staraniem władz miasta przy wielickich szkołach zbudowano nowe sale gimnastyczne. Miejscem różnorodnych zawodów o randze ogólnopolskiej jest sala gimnastyczna oddanego do użytku w 2014 r. Kampusu Wielickiego¹². Prawdziwą „sportową chlubą” miasta jest otwarte w 2011 r. Centrum Edukacyjno-Rekreacyjne (CER) „Solne Miasto”, w którego skład wchodzi: nowoczesny kryty basen, boiska, korty tenisowe, siłownia, hala widowiskowo-sportowa, sala zabaw dla dzieci, sezonowo lodowisko¹³. Na basenie CER „Solne Miasto” odbywają się treningi dzieci należących do Sekcji Pływackiej „Solne Miasto” (pierwszy nabór odbył się w 2010 r.). Młodzi pływacy z powodzeniem startują w najważniejszych wojewódzkich i krajowych imprezach sportowych. Wśród zawodników są indywidualni i drużynowi mistrzowie okręgu oraz rekordziści Małopolski na różnych dystansach; w 2014 r. w sekcji trenowało 70 dziewcząt i chłopców w wieku od 7 do 13 lat¹⁴. W czerwcu 2014 r. została od-

¹² *Sala sportowa*, <http://kampuswielicki.pl/p/index.php?ram=s&id=44>, dostęp: 13.10.2015.

¹³ *Centrum Edukacyjno-Rekreacyjne Solne Miasto*, <http://solnemiasto.eu/o-nas/>, dostęp: 09.10.2015. Na obiektach CER „Solne Miasto” działa m.in. założona w 2012 r. największa w gminie szkoła piłkarska dla chłopców i dziewcząt – Akademia Piłkarska Wieliczka, zob. P. Klimczyk: *Akademia Piłkarska Wieliczka*, „Puls Wieliczki” (dalej: PW) 10 (2014), s. 34; Aktualności, <http://www.apwieliczka.pl/aktualnosci/>, dostęp: 22.09.2015.

¹⁴ *Sekcja Pływacka*, <http://solnemiasto.eu/sekcja-plywacka/>, dostęp: 13.10.2015; P. Panuś: *Paweł Korzeniowski dał lekcję pływania*, „Dziennik Polski” 12 października 2014, <http://www.dziennikpolski24.pl/artukul/3606277,pawel-korzeniowski-dal-lekcje-plywania-zdjecia,id,t.html>, dostęp: 13.10.2015.

dana do użytku Małopolska Arena Lekkoatletyczna w Wieliczce. Zlokalizowany na „Psiej Górcze” obiekt jest przystosowany do organizacji zawodów w wielu dyscyplinach sportowych. Jest to pierwszy w województwie stadion lekkoatletyczny ze sztuczną nawierzchnią i oświetleniem¹⁵.

Dotychczas nie powstało żadne opracowanie naukowe ujmujące w całości problematykę dotyczącą sportu w Wieliczce na przestrzeni minionych stuleci. Jego brak skłonił autora do podjęcia trudu poszukiwania i zebrania możliwie wszystkich dostępnych materiałów źródłowych, publikacji oraz artykułów prasowych poświęconych życiu sportowemu miasta od XIX w. do chwili obecnej¹⁶. Sprawy te zostały bardzo skrótowo – jedynie w sposób wyrywkowy – przedstawione przez Stanisława Gawędę w monografii miasta *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*¹⁷. Szerzej, ale tylko wybrane problemy sportu wielickiego zostały zaprezentowane w poszczególnych zeszytach „Biblioteczki Wielickiej”, będących stenogramami cyklicznych spotkań „Wieliczka-Wieliczanie”, organizowanych przez Klub Przyjaciół Wieliczki i Powiatową i Miejską Bibliotekę w Wieliczce¹⁸. Nie można pominąć jubileuszowej publikacji dokumentującej 50-lecie historii Klubu Sportowego „Górnik” Wieliczka za lata 1947-1997¹⁹. Równie ważna, choć niewielkich rozmiarów, jest publikacja dokumentująca 25 lat działalności MOS Wieliczka w latach 1980-2005, przygotowana przez zespół instruktorów i trenerów pracujących w tej instytucji²⁰. Wiele cennych informacji o życiu sportowym w Wieliczce po 1945 r. oraz aktualne dla danej chwili podsumowania wydarzeń sportowych znalazły się na łamach lokalnych organów prasowych ukazujących się w mieście od lat 90. XX

¹⁵ G.Ś.: *Małopolska Arena Lekkoatletyczna w Wieliczce Sportowy Obiekt Roku 2014*, PW 10 (2014), s. 27.

¹⁶ Badania nad problematyką przedstawioną w artykule zostały zakończone w 2015 r. Jednakże z uwagi na specyfikę tematu w kwestiach, które autor opracowania uznał za konieczne (zmiany w organizacji klubów i instytucji sportowych) w 2016 r. dokonane zostały stosowne uzupełnienia.

¹⁷ S. Gawęda: *Wieliczka pod rządami austriackimi (1772-1918)* (w:) *Wieliczka. Dzieje miasta...*, s. 201-224; tenże: *Wieliczka w czasach II Rzeczypospolitej (1918-1939)* (w:) tamże, s. 225-247.

¹⁸ J. Duda: 168 spotkanie z cyklu „Wieliczka – Wieliczanie”, z serii: „Sport w Wieliczce i okolicy” (2): pt. „Szachy i szachiści”, „Biblioteczka Wielicka” (dalej: BW), z. 113, Wieliczka 2011; taż: 211 spotkanie z cyklu „Wieliczka – Wieliczanie”, z serii: „Sport w Wieliczce i okolicy” (3): pt. „Siatkówka”, BW, z. 156, Wieliczka 2015.

¹⁹ 1947-1997. 50 lat KS „Górnik” Wieliczka, [Wieliczka 1997].

²⁰ *Jubileusz 25-lecia działalności Międzyszkolnego Ośrodka Sportowego w Wieliczce*, [Wieliczka 2005].

w. do chwili obecnej: „Wieliczka”²¹, „Wiadomości Wielickie”²², „Panorama Wieliczki”²³, „Panorama Powiatu Wielickiego”²⁴, „Puls Wieliczki”²⁵, „Życie Wieliczki i Powiatu” (od 2015 r. „Nasze Życie”)²⁶. Profesjonalnie redagowana rubryka poświęcona sportowym osiągnięciom młodzieży wielickiej znalazła się także w jednym z numerów wydawanej przed II wojną światową gazety szkolnej „Zew Młodych”²⁷. Problematyka dotycząca sportu wielickiego (jego wybranych aspektów) stanowiła również tematy prac magisterskich m.in. Grzegorza Deca²⁸, Eweliny Grzywacz²⁹, Agnieszki Woźniak³⁰.

Podstawę przy opracowywaniu artykułu stanowiły zespoły archiwalne Archiwum Narodowego w Krakowie: *Akta Miasta Wieliczki*, *Naczelny Komitet Narodowy*, *Urząd Wojewódzki Krakowski*, *Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Krakowie*, *Starostwo Powiatowe w Krakowie*³¹ oraz Archiwum Muzeum Żup Krakowskich

²¹ „Wieliczka” 1 – 15 (1990-1992).

²² „Wiadomości Wielickie” 1-38 (1990 – 1993).

²³ „Panorama Wieliczki” 1-12 (1994-1998).

²⁴ „Panorama Powiatu Wielickiego” (dalej: PPW) 1-12 (1999-2014).

²⁵ PW 1-10 (2014-2015).

²⁶ „Życie Wieliczki i Powiatu” 1-12 (2011-2014); „Nasze Życie” 1-8 (2015).

²⁷ „Zew Młodych. Organ Gimnazjum Męskiego w Wieliczce” (dalej: ZM) 4 (1938).

²⁸ G. Dec: *Sport na terenie Wieliczki w latach 1892-1995. Praca magisterska, Katedra Humanistycznych Podstaw Kultury Fizycznej w Katowicach, Akademia Wychowania Fizycznego*, Katowice 1995.

²⁹ E. Grzywacz: *Skuteczność gry zespołu młodych koszykarek KS. „Górnik” Wieliczka w świetle poziomu wybranych zdolności motorycznych i indywidualnej gry zawodniczek. Praca magisterska napisana na Wydziale Wychowania Fizycznego, Kierunek Wychowanie Fizyczne, Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie*, Kraków 2009.

³⁰ A. Woźniak: *Międzyszkolny Ośrodek Sportowy w Wieliczce jako podmiot promujący aktywność ruchową. Praca magisterska napisana na Wydziale Turystyki i Rekreacji, kierunek turystyka i rekreacja, Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie*, Kraków 2010. Wymienione zostały jedynie te prace magisterskie, do których zdołał dotrzeć autor niniejszego opracowania.

³¹ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej ANKr.), *Akta Miasta Wieliczki* (dalej: MW), sygn. 29/117/235; 251; *Uchwały Rady Miejskiej Wolnego Królewskiego Górniczego Miasta Wieliczki 1911.03.01-29.12.1917*, sygn. 29/117/73; *Księga uchwał Rady Miejskiej 1918.01.30-12.04.1923*, sygn. 20/117/74; *Naczelny Komitet Narodowy* (dalej: NKN): „Korespondencja z Powiatowymi Komitetami Narodowymi: Tarnobrzeg-Wieliczka”. 1914-1917, sygn. 29/530/514; mf. 100/725; *Urząd Wojewódzki Krakowski* (dalej: UWKr.), sygn. 29/691/UW II 250; 1096; 1129; *Sprawozdania sytuacyjne (informacyjne) miesięczne, tygodniowe Starostwa Powiatowego w Wieliczce za VIII 1923 – II 1932 r.*, sygn. 29/206/627; *Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Krakowie z lat 1945-1947* (dalej: WUiIP), sygn. 29/14; *Starostwo Powiatowe w Krakowie z lat 1945-1950* (dalej: SPK), sygn. 29/43, *Wykazy obiercze...*; sygn. 29/135, *Sprawozdania sytuacyjne*; sygn. 29/1054/42, *Referat społ. Polityczny: A. Stowarzyszenia. Sp. Pol., Kat. A., Rejestr Stowarzyszeń 1945-1948.*

Wieliczka: Akta Międzywojenne³² i przechowywany w tej instytucji wydzielony zespół dokumentów, zdjęć, pamiątek, notatek noszący nazwę Zbiory Specjalne³³. Bezcenny materiał źródłowy zawierają Kroniki Międzyszkolnego Ośrodka Sportowego w Wieliczce za lata 1984-2012, będące w posiadaniu wieloletniego dyrektora tej instytucji, trenera i instruktora sportowego, zasłużonego społecznika mgra inż. Jerzego Cholewy³⁴. W artykule wykorzystane zostały również materiały archiwalne dotyczące dwóch wielickich klubów sportowych – „Wieliczanki”³⁵ i „Górnika”³⁶ oraz kroniki działalności Centrum Kultury i Turystyki w Wieliczce (do połowy lat 80. XX w. Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury i Sportu, a następnie Miejski Dom Kultury)³⁷. Dopełnienie bazy źródłowej stanowią archiwalne materiały audiowizualne opracowane przez regionalnego dokumentalistę Ignacego Kowalewskiego, które utrwalają i przybliżają historię wielickiego sportu³⁸.

Informacje dotyczące historii oraz bieżącej działalności wielickich sportowców oraz instytucji i klubów sportowych zostały opracowane także na podstawie materiałów zamieszczonych na ich stronach internetowych. Niewielki wkład do badań nad życiem sportowym w Wieliczce współczesnych wniósł również autor niniejszego opracowania, przygotowując m.in. publikację poświęconą działalności

³² Archiwum Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka (dalej: Arch. MŻKW), *Akta Międzywojenne* (dalej: AM), sygn. 40.

³³ *Zbiory Specjalne* (dalej: Zb. Spec.) MŻKW, sygn. 505; 506; 811; 864; 1099; 1100; 1210; 1263; 1618; 1701.

³⁴ Archiwum Jerzego Cholewy (dalej: AJCh), *Kronika Międzyszkolnego Ośrodka Sportowego* (dalej: KMOS). 1984-2012, t. 1-14. Szerzej o działalności mgra inż. J. Cholewy na rzecz sportu wielickiego zob. F. Frąk: *Jerzy Cholewa. Działacz sportu w starym dobrym stylu*, „Życie Wieliczki i Powiatu” 11 (2014), s. 12.

³⁵ AKS, [Wybór materiałów]. Klemens Sosin (1898-1978) – wieliczanie, uczestnik walk o wolność i niepodległość Polski w latach 1914 – 1918, żołnierz Armii Krajowej, urzędnik Polskich Kolei Państwowych, działacz społeczny i sportowy (m.in. sekretarz i członek miejscowego „Sokoła”), jeden z inicjatorów utworzenia klubu w 1927 r. Za działalność na rzecz propagowania sportu, a przede wszystkim piłki nożnej, w 1937 r. został odznaczony Odznaką Polskiego Związku Piłki Nożnej – „Zasłużonemu” oraz dyplomem.

³⁶ Archiwum KS „Górnika” Wieliczka (dalej: AKSGW), *Album Żupy Solnej Wieliczka, założony w 1961 r.; Księga Pamiątkowa. Klub Sportowy „Górnika-Wieliczka”, Założona na jubileusz 50-lecia klubu 1947-1997*.

³⁷ Archiwum Zakładowe Centrum Kultury i Turystyki w Wieliczce (dalej: AZCKiT), *Kronika z Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu w Wieliczce* (dalej: *Kronika MGO-KiS*) 08.03.1980 – 27.03.1982; *Kronika MGOKiS za lata 1980-1982*; *Kronika Miejskiego Domu Kultury 1984-1987 (Kronika MDK)*.

³⁸ Archiwum Ignacego Kowalewskiego (dalej: AIK), „*Wieliczanka*” – Karol Demczuk [materiał audiowizualny w posiadaniu autora opracowania].

miejscowego „Sokoła” i KCiM w Wieliczce³⁹ oraz scenariusz wystawy czasowej pt. *Sport w Wieliczce XIX-XXI w.*, która była prezentowana w wielickim muzeum od 3 października 2014 r. do 31 marca 2015 r.⁴⁰

POD RZĄDAMI AUSTRIACKIMI

Gimnastyka jako przedmiot nauczania została wprowadzona do szkół galicyjskich na przełomie lat 60. i 70. XIX w. – do szkół ludowych w 1868 r., do seminariów nauczycielskich w 1871 r., a w szkołach średnich jako przedmiot nadobowiązkowy w roku 1873 i dopiero w 1879 r. stała się przedmiotem obowiązkowym we wszystkich szkołach⁴¹. W tym czasie pojawiły się również pierwsze podręczniki gimnastyki w języku polskim przeznaczone wyłącznie dla szkół, wśród których znalazły się prace Edwarda Madeyskiego lwowskiego nauczyciela gimnastyki młodzieży szkoły realnej i gimnazjalnej oraz seminarzystów nauczycielskich męskich i żeńskich⁴². O konieczności utrzymywania należytej kondycji fizycznej uczniów pisał również w latach 1886-87 na łamach „Przewodnika Gimnastycznego «Sokół»” Antoni Rink, nauczyciel wielickiej Szkoły Wydziałowej, gdzie jednym z przedmiotów nauczania była gimnastyka⁴³. Jego zdaniem „(...) fizyczne

³⁹ P. Krokosz: *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wieliczce w latach 1892-1939 (1948)*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 1 (2015), s. 208-222; A. Franaszek, P. Krokosz: *Nagroda wielickich cyklistów*, „Spotkania z Zabytkami” 3-4 (2016), s. 36-37.

⁴⁰ Tenże: *Wystawa „Sport w Wieliczce XIX – XXI w.”*, „Gazeta Muzealna” 133 (2014): PPW 9 (2014), s. 2; tenże: *Wystawa Sport w Wieliczce XIX – XXI w. 03.10.2014-31.03.2015* [folder]. Zob. też: J. Cholewa: *Sport w Wieliczce XIX – XXI w.*, „Panorama szachowa” 10 (2014), s. 30-31.

⁴¹ R. Wroczyński: *Powszechne dzieje...*, s. 205-206. Uczniowie na ziemiach polskich już znacznie wcześniej uczestniczyli w zajęciach ruchowych. Już w 1808 r. „Ustawa szkolna” obowiązująca w Księstwie Warszawskim nakładała obowiązek szkolny na wszystkie dzieci, a wśród przedmiotów pojawiło się w formie obowiązkowej wychowanie fizyczne, zob. J. Dębowski: *Humanistyczne i społeczne aspekty wychowania fizycznego i sportu*, Białyсток 2013, s. 82.

⁴² E. Madeyski: *Gimnastyka w szkołach ludowych. Instrukcja dla nauczycieli*, Lwów 1879; tenże: *Nauka gimnastyki szkolnej. Teoretyczny podręcznik dla uczniów i uczennic seminariów nauczycielskich tudzież dla nauczycieli w szkołach ludowych pospolitych i wydziałowych*, Lwów 1890.

⁴³ A. Rink: *Przechadzki i wycieczki w celach pedagogiczno-dydaktycznych*, „Przewodnik Gimnastyczny” (dalej: PG) 10 (1886), s. 74-75; 11 (1886), s. 83-84; 12 (1886), s. 91-93; 4 (1887), s. 27-28; 5 (1887), s. 36-37; 7 (1887), s. 52-54; 8 (1887), s. 61-62; 9 (1887), s. 69. O nauce gimnastyki w szkołach wielickich zob. W. Gawroński: *Zarys dziejów szkolnictwa w Wieliczce i okolicy w dobie autonomii galicyjskiej (1867-1918)*, „Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce” t. XIV, Wieliczka 1985, s. 155.

wychowanie powinno dziś koniecznie hartować ciało i ducha, zapobiec zniewieściałości; młodzież przyzwyczajając do znoszenia trudów. (...) Wszystkie anormalne objawy u naszej młodzieży źródło swe znajdują w tem, że za wcześnie ona dojrzewa, przesyca się, gnuśnieje. Szkoła powinna koniecznie wszelkimi środkami objawy te zwalczać i usuwać, obowiązkiem jej bowiem działać w kierunku dodatnim, a środkiem stosownym i skutecznym w wychowaniu chłopców i dziewcząt przechadzki i wycieczki”⁴⁴.

W kronikach szkół wielickich zachowały się informacje o pierwszych nauczycielach prowadzących zajęcia ruchowe z młodzieżą. W lutym 1876 r. Rada Szkolna Okręgowa mianowała Władysława Dobka nadetatowym nauczycielem gimnastyki w miejscowej Szkole Wydziałowej. Z informacji zawartych w *Kronice* tej placówki wiadomo, iż posadę tę pełnił „już dawniej”, jednakże brak tam stosownej daty, od kiedy to miało miejsce. Jeszcze w tym samym roku (od 1 listopada) na miejsce W. Dobka powołano tymczasowego nauczyciela wielickiej 3-klasowej Szkoły Pospolitej Męskiej (na Bednarce) Antoniego Kossowskiego⁴⁵. Od 2. poł. lat 60. XIX w. ze Szkołą Wydziałową związany był również wspomniany A. Rink (od stycznia 1877 r. nauczyciel w klasie V). W późniejszym czasie pracował tam również naczelnik wielickiego „Sokoła” i animator lokalnego życia kulturalnego Paweł Cisek⁴⁶. Znani z imienia i nazwiska są także nauczyciele gimnastyki pracujący w Szkole Pospolitej Męskiej. W 1884 r. gimnastyki w II i III klasie uczył Stanisław Anderle. Z kolei w 1887 r. „zastępca nauczyciela Karol Hejda prowadził II klasę i udzielał śpiewu i gimnastyki w całym zakładzie”. W kolejnych latach regułą było, iż lekcje wychowania fizycznego prowadzili nauczyciele wykładający także inne przedmioty. W 1892 r. w *Kronice* szkoły odnotowano: „(...) w bieżącym roku szkolnym każdy nauczyciel, nawet i kierownik szkoły udzielali wszystkich przedmiotów (nie wyłączając śpiewu ani gimnastyki) w swej klasie”⁴⁷. W 1900 r. pracę rozpoczął tam Stanisław Chudoba – naczelnik gniazda wielickiego „Sokoła” (propagator sportu kolarskiego)⁴⁸.

⁴⁴ A. Rink: *Przechadzki i wycieczki...*, PG 10 (1886), s. 74.

⁴⁵ Archiwum Szkoły Podstawowej nr 3 im. Mikołaja Kopernika w Wieliczce, *Geschichte der kk: Hauptschule in Wieliczka, 1872-1985*, s. 19-21. O przyczynach zmiany nauczyciela gimnastyki nie napisano.

⁴⁶ S. Pamuła: *Pierwsze piętnaście lat szkoły średniej w Wieliczce*, Wieliczka 1970, Zb. Spec. MŻKW, sygn. 1100, s. 10.

⁴⁷ *Kronika Szkoły Pospolitej Męskiej w Wieliczce*, Zb. Spec. MŻKW, sygn. 1099, s. 43-44, 57, 63, 69, 73.

⁴⁸ W. Gawroński: *Zarys dziejów szkolnictwa...*, s. 156.

We wrześniu 1910 r. nastąpiło uroczyste otwarcie Szkoły Realnej (późniejszego Państwowego Gimnazjum Męskiego im. Jana Matejki w Wieliczce). Naukę w nowo powołanej szkole średniej rozpoczęto 1 października, a pierwszymi wykładowcami byli przede wszystkim nauczyciele miejscowej Szkoły Górniczej. Naukę gimnastyki (2 godziny tygodniowo) objęli nauczyciele Szkoły Wydziałowej, a zarazem członkowie wielickiego „Sokoła”, wspomniani już P. Cisek (1910/1911 i 1911/1912) i S. Chudoba (1913/1914). Latem ćwiczenia odbywały się w Parku Mickiewicza, a zimą w sali teatralnej będącej jednocześnie salą gimnastyczną „Sokoła” (ćwiczone zarówno gimnastykę szwedzką jak i gimnastykę na przyrządach). Wieliczanie Stanisław Pamuła wspomina, iż po wybuchu I wojny światowej w parku odbywały się także zajęcia z musztry wojskowej, a marszu z zastosowaniem bębna i trąbki uczył ks. dr Tadeusz Kruszyński. Po zakończeniu działań wojennych Szkoła Realna wznowiła swoją działalność, lecz „pod względem wychowania fizycznego trudne warunki ekonomiczne nie pozwoliły niestety na intensywną akcję (...). Niedostateczne odżywianie, drożyzna obuwia odzieży, domowe zajęcia gospodarskie uczniów nakazywały umiarkowanie w urządzaniu ćwiczeń, gier, zabaw i wycieczek. Ograniczono się przeważnie do obowiązkowej nauki gimnastyki, która w czasie zimna i słońca odbywała się w jednej z sal szkolnych, bo sali gimnastycznej z urządzeniem nie ma ani w szkole, ani poza szkołą w mieście; przy ciepłej pogodzie prowadzono ćwiczenia „ordynkowe”, gry ruchowe i zabawy na dziedzińcu szkolnym lub poza miastem”⁴⁹. Zajęcia prowadził wówczas nauczyciel i członek „Sokoła” Marian Loch. W roku szkolnym 1918/1919 w ramach wychowania fizycznego i rekreacji urządzono kilka wycieczek do Krakowa i jego okolic i przygotowywano letni wyjazd w Tatry. Natomiast zimą zadbane o ślizgawkę. Dużą popularnością wśród młodzieży cieszyła się piłka nożna i nieco mniejszą – zapewne z uwagi na brak odpowiedniego sprzętu – tenis oraz kolarstwo. W tym miejscu warto przytoczyć słowa S. Pamuły, który tak wspominał kwestie związane z aktywnością ruchową uczniów: „Uprawianie dyscyplin sportowych w szkołach było zasadniczo niedozwolone, gdyż było to uważane za niepoważną działalność. Zapatrywanie na sport zależne było od stanowiska członków grona nauczycielskiego”. Bardzo przychylnie stanowisko związane z rozwojem sportu i kultury

⁴⁹ S. Pamuła: *Pierwsze piętnaście lat...*, s. 31.

fizycznej wśród uczniów zajmował Aleksander Jaworski, który w 1918 r. objął kierownictwo Szkoły Realnej⁵⁰.

Chwilą przełomową w rozwoju sportu w Wieliczce było założenie w 1892 r. gniazda PTG „Sokół”. Inicjatywa ta, najprawdopodobniej nie będąca kwestią przypadku, wpisywała się w świętowanie jubileuszu 25-lecia „Sokoła” lwowskiego. W tym roku w całej Galicji doszło do powołania licznych nowych towarzystw sokolich, m.in. w Gorlicach, Krośnie, Tarnobrzegu, Żółkwi, Trembowli, Złoczowie, Czerniowcach⁵¹. W 1892 r. we Lwowie odbył się także I Zlot Sokolstwa Polskiego. Wtedy też powołano Związek Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich w Austrii. Natomiast rok wcześniej miał miejsce II Wszechsokolski Zlot w Pradze. Wszystkie te wydarzenia bez wątpienia wpłynęły na ożywienie ruchu sokolego i dynamiczny przyrost jego członków oraz tworzenie się zupełnie nowych gniazd⁵².

Zgromadzenie założycielskie gniazda wielickiego, z udziałem delegata „Sokoła” lwowskiego druha Kazimierza Homińskiego, pod przewodnictwem wicemarszałka Rady Powiatowej mecenasa Jakuba Dziewońskiego odbyło się 12 czerwca, podczas którego chęć wstąpienia do organizacji zgłosiło aż 120 osób, a wpisowe wpłaciło 70 wieliczian. Ustanowiony został także „fundusz budowy sali”, czyli własnego budynku (sokolni) ze stosownym pomieszczeniem do ćwiczeń. Zdecydowano się też przystąpić do Związku Sokolego, wprowadzić strój zgodny z przyjętym w „macierzy lwowskiej” oraz wziąć kredyt w wysokości 250 zł na zakup przyrządów gimnastycznych. Ustalono również, iż ćwiczenia będą odbywały się w „sali towarzystwa dramatycznego”, czyli w sali teatralnej w Magistracie, lub pod gołym niebem na boisku znajdującym się przy szkole, przy czym tężyznę fizyczną przyszło wykazać wielickim „sokołom” już 19 czerwca o godzinie 7 rano. W pierwszym roku istnienia gniazda, druhowów ćwiczących trzy razy w tygodniu (poniedziałki, środy i piątki) pod kierownictwem nauczyciela Szkoły Realnej Henryka Michalskiego (wiceprezesa i naczelnika „Sokoła”) było 40. Pomimo obiecujących

⁵⁰ S. Pamuła: *Pierwsze piętnaście lat...*, s. 39-41; *Pierwsze sprawozdanie Dyrekcji Państwowej Szkoły Realnej w Wieliczce za rok szkolny 1918/19 oraz za czas od założenia szkoły w r. 1910*, Kraków 1919, s. 6-7, 16; W. Gawroński: *Słownik biograficzny wieliczian*, Wieliczka 2008, s. 79-80.

⁵¹ *Tabela statystyczna polskich związkowych gimnastycznych Towarzystw sokolich w Austrii za rok 1912 zestawiona na podstawie sprawozdań i raportów*, PG 11 (1913), s. 85-88.

⁵² Z.K.: *Po zjeździe*, PG 9 (1892), s. 89-90, 96; J. Snopko: *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne...*, s. 76.

początków w 1894 r. doszło do spadku liczby ćwiczących (do dymisji zamierzał podać się J. Dziewoński). Ostatecznie trudności udało się pokonać – zwiększyła się liczba członków do 146 druhów oraz osób ćwiczących – 22 dorosłych i 30 uczniów (22 chłopców i 8 dziewcząt). W kolejnym roku w ćwiczeniach brało udział tylko od 12 do 16 druhów, ale za to zwiększyła się liczba ćwiczących uczniów do 32 chłopców i 16 dziewcząt⁵³.

W kolejnych latach gniazdo wielickie brało czynny udział w zlotach sokolich, zarówno okręgowych (w 1897 r. w Wadowicach) jak i powszechnych (w 1903 r. we Lwowie), podczas których wybrani druhowie uczestniczyli w pokazowych ćwiczeniach. Wielickie „sokoły” pojawiły się również na Zlocie Grunwaldzkim organizowanym w 1910 r. w Krakowie – w przygotowaniach gimnastycznych wzięło udział także 12 druhen⁵⁴. Utrzymaniu odpowiedniej sprawności fizycznej ćwiczących służyły kursy gimnastyczne organizowane przez sokoli Okręg Krakowski, na które delegowano wieliczczan – S. Chudobę i Kazimierza Boguckiego⁵⁵. Ćwiczenia gimnastyczne prowadzone przez „Sokół” przed wybuchem I wojny światowej były bardzo popularne, a jednym ze sprawniejszych gimnastyków był student filozofii na Uniwersytecie Jagiellońskim Józef Groeger⁵⁶.

Gimnastyka była podstawową dyscypliną sportową uprawianą w każdym z gniazd sokolich. Z biegiem lat we wszystkich Towarzystwach zaczęły tworzyć się sekcje skupiające miłośników danego sportu. Nie inaczej było w Wieliczce, gdzie jeszcze pod koniec XIX w. (nie później niż przed 1 marca 1899 r.) powstała sekcja kolarska (cyklistów). Na *Liście wkładek członków Oddziału Kolarzy Sokoła wielickiego* sporządzonej 1 grudnia 1905 r. figuruje 21 osób, wśród których znajdowali się przedstawiciele miejscowego nauczycielstwa, urzędników, przedsiębiorców, handlarzy i kadry kierowniczej kopalni⁵⁷. Sekcja posiadała swój odrębny regu-

⁵³ *Sprawy towarzystw gimnastycznych polskich. Wieliczka*, PG 7 (1892), s. 99; PG 11 (1895), s. 136; 10 (1896), s. 125-126.

⁵⁴ *Zlot Sokolów okręgu krakowskiego w Wadowicach*, PG 7 (1897), s. 79; 9 (1897), s. 104; *Pamiętnik IV. Zlotu Sokolstwa Polskiego we Lwowie w dniach 27-29 czerwca 1903*, Lwów 1904, s. 11, 32, 148; *V Pamiętnik Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14-16 lipca 1910*, Lwów 1911, s. 17, 21, 83.

⁵⁵ „Przegląd Sokoli. Organ Okręgu I-go (Krakowskiego) Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich” (dalej: PS) 2 (1909), s. 5-6; *Kursy Okręgowe*, PG 6 (1906), s. 51; *Sprawy Okręgu I*, PS 2 (1909), s. 5-6; *Sprawy Okręgu I*, PS nr 4 (1910), s. 21.

⁵⁶ F. Widomski: *Moje wspomnienia*, Zb. Spec. MŻKW, sygn. 811, s. 48, 75.

⁵⁷ Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 61-62. Warto nadmienić, iż część druhów-kolarzy zapewne z racji doskonałego przygotowania fizycznego była również członkami Ochotniczej Straży Ogniowej w Wieliczce, m.in. A. Dobrzański, K. Uhl, K. Reicher, S. Chudo-

lamin (*Regulamin Oddziału kolarzy „Sokoła” w Wieliczce*) opracowany najprawdopodobniej także w latach 90. XIX w. Zgodnie z jego zapisami „celem Oddziału Kolarzy jest pielęgnowanie racjonalnego i higienicznego rozwoju jazdy na kole i popieranie za pomocą tejże przewodnich celów Sokolstwa”. Na cyklistach spoczywało zadanie utrzymywania „szkoły jazdy na kole” dla członków organizacji, uczniów i uczennic Oddziału, a także urządzanie publicznych ćwiczeń (rejów) i wyścigów, wspólnych wycieczek i zabaw towarzyskich oraz zjazdów kolarzy⁵⁸.

Członkowie wielickiego „Sokoła” od samego początku przystąpili do energicznych działań związanych z budową własnego budynku („sokolni”). Dotychczas gimnastyka odbywała się na „wolnym powietrzu” i w sali teatralnej w Magistracie za wniesieniem stosownej opłaty do kasy miejskiej. W latach 1906-10 druhowie, regularnie wynajmowali salę od kilkudziesięciu do nawet ponad stu razy w danym roku na ćwiczenia („szwedzkie”, na przyrządach oraz z lancami, maczugami i ćwiczenia uczennic ze wstęgami), ale także na organizowane przez siebie przedstawienia, koncerty, prelekcje itp.⁵⁹

Wybuch I wojny światowej sprawił, iż sportowa działalność „Sokoła” zeszała na drugi plan, ustępując miejsca aktywnemu zaangażowaniu się w działalność niepodległościową. 25 sierpnia Wieliczkę opuścił 64-osobowy oddział „sokoli” pod dowództwem Tadeusza Bierczyńskiego, który udał się do Krakowa, aby zasilić Legiony Polskie. Na bazie struktur „sokolich” utworzony został także Powiatowy Komitet Narodowy w Wieliczce kierujący akcją werbunkową do Legionów⁶⁰. Dodatkowo Towarzystwo zostało pozbawione sali do ćwiczeń, gdyż „(...) zaraz po wybuchu wojny, sala teatralna została zamieniona na magazyny żywności jak mąka, kasza i inne produkty i już nigdy nie przywrócono ani sali ani sceny do dawnej świetności, podobnie też jak i stało się z całym wyposażeniem w sprzęt Sokoła do gimnastyki, jak koń, kozioł, ławeczki i drabinki lingowskie, drążek, odskocznie, jak również ciężarki od wielkich kul aż do małych ciężków. Pewna część tego

ba, zob. *Zbiór protokołów posiedzeń Wydziału Ochotniczej Straży Pożarnej w Wieliczce. 1872-1913*, kserokopia, Dział Historyczny MŻKW, s. 136-137, 140.

⁵⁸ Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 166-170v.

⁵⁹ ANKr., MW, sygn. 29/117/235, s. 35-36, 67-70, 73, 75, 77, 83, 111, 131, 235; S. Pańka: *Moje wspomnienia*, Zb. Spec. MŻKW, sygn. 864, s. 7. Rachunek za prąd wystawiała miasto Kopalnia Soli. Według danych policji miejskiej „Sokół” w 1908 r. korzystał z sali 88 razy: 86 ćwiczeń, 1 przedstawienie i 1 zabawa.

⁶⁰ ANKr., NKN, mf. 100/725, s. 661-663 [s. 11-13].

sprzętu została przewieziona do lokalu po Towarzystwie Kasynowym przy ul. Niepołomskiej, późniejsza Ks. Zygmunta Goliana”⁶¹.

W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Na odrodzenie się życia sportowego w Wieliczce przyszło poczekać do zakończenia I wojny światowej. Jak zauważył Jan Dębowski „Uzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku stanowi nową cezurę w dziejach polskiej kultury fizycznej i sportu. Świadomość znaczenia sprawności fizycznej dzieci i młodzieży stała się powszechną wśród uczonych pedagogów i nauczycieli”⁶². Podczas zjazdu nauczycielstwa polskiego odbywającego się w kwietniu 1919 r. w Warszawie omawiano także znaczenie i rolę wychowania fizycznego, podkreślając konieczność budowy nowych budynków z „salami gimnastycznymi, kąpieliskami, boiskami i ogródkami szkolnymi”. Opowiedziano się również za wprowadzeniem odpowiednio szerokiego wymiaru lekcji wychowania fizycznego w programach nauczania⁶³. Istotną rolę w tym zakresie w pierwszych latach II Rzeczypospolitej przyszło odegrać nieprzerwanie działającym polskim organizacjom i związkom sportowym, spośród których na czoło wybijał się funkcjonujący we wszystkich trzech byłych zaborach „Sokół”. Z biegiem lat zaczęły powstawać także kluby sportowe, promujące jedną bądź kilka dyscyplin, dysponujące o wiele atrakcyjniejszą „ofertą sportową”, a także zabezpieczeniem finansowym. W wielu miejscach dochodziło zatem do swoistej rywalizacji o nowych członków pomiędzy działającymi według starych zasad gniazdami sokolimi a prężnie działającymi i rozwijającymi się klubami sportowymi.

W Wieliczce początkowo to właśnie „Sokół” nadawał ton działalności sportowej prowadząc tradycyjnie ćwiczenia dla swoich członków i młodzieży szkolnej, organizując zawody sportowe oraz pokazy sprawności fizycznej podczas festynów miejskich. Ten swoisty „monopol” na organizację sportu w mieście został przerwany w latach 20. XX w., kiedy zaczęły działać – KCiM i KKS „Wieliczanka” oraz Żydowskie Towarzystwo Sportowe „Ari” w Wieliczce. S. Gawęda, opierając się na posiadanych przez siebie relacjach pisemnych podaje, że na początku lat 20. XX w. powstał pierwszy klub piłkarski „Pogoń”, w którym grali starsi uczniowie wielickiej

⁶¹ F. Widomski: *Moje wspomnienia...*, s. 428-429.

⁶² J. Dębowski: *Humanistyczne i społeczne...*, s. 92.

⁶³ Tamże, s. 92.

Szkoły Realnej i studenci szkół wyższych. Opiekę nad klubem sprawował dyrektor szkoły A. Jaworski, a kierownictwo sportowe nauczyciel – Z. Redlich. Pod koniec lat 20. tego stulecia z inicjatywy młodzieży zainteresowanej sportem zawiązał się Robotniczy Klub Sportowy „Lechia”, prowadzony przez J. Nawrota i Mieczysława Cieślaka (grano mecze z klubami piłki nożnej z Bieżanowa, Dobczyc, Myślenic i krakowskich dzielnic: Zwierzyńca, Podgórze, Grzegórzek). Na początku lat 30. XX w. przy kopalni soli działał także krótko Klub Sportowy „Strzelec” – po rozwiązaniu zawodnicy przeszli do drużyn „Wieliczanki” i Klubu Sportowego „Sokół”⁶⁴.

Brak własnego budynku stanowił główny problem wielickiego „Sokoła”, który po odzyskaniu niepodległości zamierzał kontynuować swoje główne założenia statutowe, czyli prowadzenie gimnastyki. Z uwagi na trudną sytuację lokalową zajęcia w 1919 r. nie odbyły się, gdyż sala magistracka nie została uprzątnięta, a starania o salę w Szkole Żeńskiej na Zadorach zakończyły się niepowodzeniem. W 1920 r. stosowne miejsce do ćwiczeń znaleziono w Szkole Realnej, a sprzęt w postaci „ławeczek Linga” wypożyczono z miejscowego Ogniska Nauczycielskiego. W lutym 1921 r. ogłoszono rozpoczęcie bezpłatnych ćwiczeń druhow, druhen i młodzieży należącej do „Sokoła” – dwie pierwsze grupy po 1 godzinie, a dzieci po 2 godziny tygodniowo. Z sali ćwiczeń prowadzonej przez „Sokoła”, także bezpłatnie, również korzystali: Seminarium Żeńskie w Wieliczce i III klasa męskiej Szkoły Wydziałowej. Na wniosek S. Chudoby wprowadzono również bezpłatne niedzielne ćwiczenia dla młodzieży rzemieślniczej. Do Magistratu „Sokół” powrócił najprawdopodobniej dopiero w marcu 1921 r. i prowadził tam zajęcia do lat 30. XX w., kiedy rozpoczęła się jego swoista „tułaczka gimnastyczna” – ćwiczenia odbywały się m.in. w sali nadszybia szybu *Paderewskiego*, lokalu Stowarzyszenia Humanitarno-Oświatowego Kolejowców „Ognisko” oraz sali gimnastycznej gimnazjum męskiego⁶⁵.

⁶⁴ S. Gawęda: *Wieliczka w czasach II Rzeczypospolitej...*, s. 244; AKS, [K. Sosin, *Trzydziestolecie Wieliczanki*], s. 4. K. Sosin wspomina jeszcze o działającej w latach 30. XX w. drużynie piłkarskiej klubu „Przedświt”.

⁶⁵ ANKr., MW, sygn. 20/117/74, s. 99-104; sygn. 29/117/73, s. 303; *Księga uchwał Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Wieliczce 1919-1927* (dalej: KPTGSW), t. V, Zb. Spec. MŻKW, sygn. 506; s. 772, 777, 780-781, 792, 805, 809-810, 839-843, 846-849, 852, 864, 870, 874; *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wieliczce. Księga protokołów* (dalej: PTGSW), t. VI, Zb. Spec. MŻKW, sygn. 505, s. 39, 43, 46, 51-52, 74, 105, 149, 169, 171, 184, 203-204, 222, 226; Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 221, 268, 289. 30 listopada 1938 r. I Okręg Dzielniczy Krakowskiej „Sokoła” zwrócił się do gniazda wielickiego z prośbą o uruchomienie kursu gimnastyki rytmicznej tylko dla dziewcząt w wieku 8-14

W kolejnych latach okresu międzywojennego liczba osób biorących udział w ćwiczeniach prowadzonych przez Towarzystwo „Sokół”, a także korzystających z prowadzonej przez organizację sali gimnastycznej, była bardzo zróżnicowana. W 1921 r. na ćwiczenia wg „systemu Linga” i musztrę prowadzone przez S. Chudobę uczęszczało 15 druhów. Rok później sytuacja uległa zmianie i ćwiczyło 24 druhów oraz 74 uczniów i aż 198 uczennic. Zapewne wpływ na taki stan rzeczy miał Feliks Piestrak – członek „Sokoła” a zarazem dyrektor Szkoły Górniczej i Muzeum Salinarnego w Wieliczce, którego organizacja poprosiła o zachęcenie uczniów tej placówki do wzięcia udziału w ćwiczeniach. Pomimo znacznej liczby uczennic miejscowego Seminarium Żeńskiego korzystającej bezpłatnie z sali i przyborów „Sokoła” (przeciętnie 70) oraz chęci skorzystania z nich przez członków sekcji sportowej Koła Młodzieży Akademickiej w 1923 r., widoczny był spadek zainteresowania ćwiczeniami, co odnotowano stosownym wpisem do protokółów zebrań Wydziału Towarzystwa: „ćwiczenia stałe na sali trudno zorganizować, bo przychodzi 3-4 członków”. W 1925 r. prowadzone były tylko ćwiczenia własne, gdyż z sali korzystały miejscowe gimnazja prowadzące tam wychowanie fizyczne dla swoich uczniów. Władze „Sokoła” dostrzegły fakt, że ponoszone przez placówki oświatowe wydatki związane z ćwiczeniami są wysokie, dlatego jeszcze w maju tego roku uchwały wniosek, aby starać się w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) o subwencję zamiast pobierać opłaty za ćwiczenia szkół⁶⁶. W 1928 r. dwa razy w tygodniu ćwiczyło 38 druhów oraz 13-osobowy oddział druhen zajmujący salę Magistratu raz w tygodniu. W kwietniu 1929 r. stan ćwiczących uzupełnili druhowie-uczniowie Szkoły Górniczej (przeciętnie od 15 do 37 osób)⁶⁷. Z uwagi na brak danych nie wiadomo jak przedstawiały się kwestie dotyczące gimnastyki w latach 30. XX w.

Przed 1939 r. w „Sokole” dłużej bądź krócej działało kilka sekcji sportowych, o których nie wiele można powiedzieć z uwagi na bardzo znikomy i fragmenta-

lat w „sali ćwiczeń cielesnych miejscowego Gimnazjum”, podkreślając jednocześnie, że „ćwiczenia te będzie prowadzić kwalifikowana siła”, zob. Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 228. W tym samym miesiącu Inspektor Szkolny w Krakowie, na podstawie stosownych zarządzeń odgórnych, nie zezwolił młodzieży szkolnej uczęszczać na zajęcia gimnastyczne organizowane przez „Sokół” jako organizację pozaszkolną. Pozostawiono jednak Towarzystwu pewną możliwość ich kontynuacji, pod warunkiem, że poprowadzi je nauczyciel zatwierdzony przez władze szkolne, zob. tamże, k. 231.

⁶⁶ KPTGSW, s. 877, 884, 910-911, 920, 924, 931, 937, 940, 953, 961, 974, 984-985, 989, 1006.

⁶⁷ PTGSW, s. 13-14, 23, 33-34. Druhny ćwiczyły oddzielnie 2 razy w tygodniu.

ryczny materiał źródłowy. Najstarszą z nich była wspomniana sekcja kolarska, której członkowie włączali się w organizację i zabezpieczenie zawodów sportowych rozgrywanych na terenie Wieliczki i okolic. Działała także sekcja tenisowa, a samo Towarzystwo w okresie międzywojennym posiadało pod swoją opieką kort w Parku Mickiewicza. Obiekt ten powstał staraniem „Sokoła” i Towarzystwa Upiększania Miasta Wieliczki, które w 1926 r. ofiarowało na jego budowę 200 zł oraz wniosło działkę i plac uprzednio darowany przez gminę Wieliczka na ten cel. Wtedy także zatwierdzono opłaty za używanie kortu: 20 zł wpisowe dla „nieczłonków” „Sokoła” i 6 zł miesięcznie od osoby grającej. W 1931 r. „Sokół” przystąpił do prac związanych z gruntowną naprawą obiektu i ułożeniem regulaminu dla grających. Pomimo, iż remont trwał aż do 1935 r., a zainteresowanie tenisem nieco osłabło, to kort tenisowy przynosił zyski i gniazdo nie zamierzało rezygnować z jego utrzymywania. 26 maja 1935 r. otwarto wyremontowany obiekt, a jego użytkowanie regulował *Regulamin sekcji tenisowej*, opracowany przez B. Mokrańskiego; ustalono godziny otwarcia kortu (8.00 – 20.00) i opłaty za grę⁶⁸.

W sprawozdaniach „Sokoła” najmniej informacji jest natomiast o sekcjach: strzeleckiej, bokserskiej, koszykówki, tenisa stołowego oraz lekkoatletycznej. Wiadomo, iż na stanie „Sokoła” znajdowała się broń strzelecka (flobert lub wiatrówka) służąca druhom do ćwiczeń; później także używana w ramach zajęć Przysposobienia Wojskowego (PW). W 1931 r. na potrzeby ćwiczących zakupiono 4 mundury, wiatrówkę oraz uchwalono nabyć „okazyjnie” flobert. W tym roku w ramach strzelania PW odbywały się 1 raz w tygodniu przy frekwencji wahającej się od 7 do 27 ćwiczących (ostre strzelania odbyto czterokrotnie). Strzelectwem z ramienia „Sokoła” opiekował się druh Józef Winter⁶⁹. Samo strzelanie odbywało się najprawdopodobniej na terenie „Psiej Górki”, gdzie organizowano także różnego rodzaju zawody sportowe. 2 października 1935 r. Związek Strzelecki Komenda Garnizonu w Wieliczce zwrócił się z prośbą do „Sokoła” o ufundowanie nagrody dla najlepszego zawodnika w zawodach strzeleckich o mistrzostwo byłego powiatu wielic-

⁶⁸ Tamże, s. 51, 74-76, 106, 112-117; Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 276-280. Otwarcie tego pierwszego kortu w Wieliczce miała odbyć się 3 maja 1929 r. pod przewodnictwem prezesa miejscowego „Sokoła” Karola Brauna. Uroczystości towarzyszył mecz tenisowy Wieliczka – Oświęcim, wygrany przez miejscowych zawodników. W 1933 r. zbudowano kolejny kort w ogrodzie Pałacu Konopków, pielęgnowany przez kortowego Stanisława Zycha, zob. J.K.: *Kronika rozwoju gry w tenisa ziemnego w Wieliczce (część I)*, „Wiadomości Wieliczkie” 27 (1992), s. 7.

⁶⁹ PTGSW, s. 53, 60.

kiego – „O puchar Dra T. Bierczyńskiego”. Towarzystwo przekazało na ten cel 5 zł. Nagrody zdobyte podczas zawodów rozegranych 27 października i 10 listopada wręczono dopiero 1 grudnia. Natomiast flobert pozostał w „Sokole” aż do wybuchu II wojny światowej, chociaż w marcu 1939 r. padła propozycja jego sprzedaży, czemu sprzeciwił się ówczesny jego prezes Mieczysław Nigrin, zaznaczając iż broń nadal „(...) będzie służyć do ćwiczeń w strzelaniu”⁷⁰.

W grudniu 1931 r. zawiązano sekcję koszykówki. W sierpniu 1932 r. „sokola” drużyna zdobyła dwie nagrody w zawodach w „grze w koszykówkę” (zapis protokołu nie wskazuje ich rangi). W tym samym roku powstała także sekcja tenisa stołowego (ping-ponga), lecz bez oficjalnego zarejestrowania w krakowskim oddziale Polskiego Związku Gier Sportowych. Stół do gry znajdował się w lokalu zajmowanym przez „Sokół”, a korzystać z niego mogli jedynie członkowie organizacji. Równie mało wiadomo o sekcji bokserskiej, która istniała, lecz w 1936 r. z „braku stosownych urządzeń i fachowego kierownictwa i uchwalono tę sekcję zawiesić”. Jej rozwiązanie nastąpiło prawdopodobnie w 1937 r.⁷¹

28 kwietnia 1926 r. zdecydowano się przy gnieździe „powołać ćwiczenia lekkoatletyczne”. Miesiąc później nabyto oszczep i kulę oraz zapowiedziano kupno dysku i tyczki do skoku. Do wiadomości podano, że ćwiczenia lekkoatletyczne można odbywać na gimnazjalnym boisku sportowym „za cegielnią”. Druh Franciszek Aywas (jednocześnie burmistrz Wieliczki) zaproponował, aby miasto oddało „Sokołowi” na ten cel plac w Parku Mickiewicza „pod kopcem”⁷². W 1931 r. zajęcia sekcji – chociaż nieregularne – odbywały się 2 razy w tygodniu, a średnio ćwiczyło 12 osób. Z uwagi, iż w 1932 r. „lekkoatletykę uprawiano niesystematycznie”, zdecydowano się podjąć stosowne środki, które umożliwiłyby druhom i druhom zdobyć odpowiedniej kondycji fizycznej w celu osiągnięcia Państwowej Odznaki Sportowej (POS)⁷³. W kolejnych latach najprawdopodobniej wystąpiły kłopoty

⁷⁰ Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 223-224v; 234-246; PTGSW, s. 224-225.

⁷¹ PTGSW, s. 57-60, 68, 98, 146, 158.

⁷² KPTGSW, s. 1011-1013. Warto zauważyć, że jeszcze 25 września 1924 r. podczas zebrania przedstawicieli miejscowych „kół sportowych” obradujących nad urządzeniem turnieju sportowego, S. Chudoba reprezentujący „Sokół” zaproponował, że gniazdo mogłoby wziąć udział w biegach, skokach, rzucie dyskiem i oszczepem, zob. tamże, s. 964.

⁷³ PTGSW, s. 60, 74-76, 90. W 1933 r. POS posiadali: złotą – Feliks Guzik, srebrną – Edward Krauze, Feliks Rojowski i Józef Szymoniak, brązową – Stanisław Krochmal. Zachowały się częściowo uzupełnione *Wykazy badań lekarskich druhow i druhen ćwiczących* z 1936 r. ubiegających się o POS. W dokumentacji dotyczącej druhow, których było 12, oprócz wieku (od 19 do 24 lat) brak jakichkolwiek adnotacji o wynikach badań lekar-

związane z działalnością wspomnianej sekcji, gdyż w dokumentach „Sokoła” brak o niej wzmianek. Dopiero w sierpniu 1938 r. prezes Towarzystwa poinformował, że na jego prośbę z gniazda tarnowskiego przyszedł *Regulamin sekcji lekkoatletycznych*, co można odczytać jako działania zmierzające do wznowienia ćwiczeń⁷⁴.

Najwięcej informacji zachowało się o sekcji piłki nożnej, która w zasadzie była autonomicznym klubem działającym w strukturach wielickiego „Sokoła”. W 1923 r. do władz Towarzystwa zgłosili się druhowie i młodzież spoza organizacji z prośbą o założenie klubu sportowego. Jeszcze w tym samym roku został wybrany jego zarząd, uchwalony regulamin i zrzeszający 19 członków Klub Sportowy „Czarni” rozpoczął „ćwiczenia w piłce nożnej”⁷⁵. Brak materiałów źródłowych nie pozwolił jednak ustalić, jak potoczyły się dalsze losy klubu.

Więcej wiadomo na temat działalności sekcji piłki nożnej w latach 30. XX w., kiedy w ramach „Sokoła” powstał kolejny autonomiczny klub sportowy o nazwie KS „Sokół”. 10 listopada 1931 r. został przyjęty przez władze Towarzystwa *Regulamin klubowy*. W myśl jego zapisów KS „Sokół” stał się członkiem Okręgowego Związku Piłki Nożnej w Krakowie i tym sposobem posiadał prawa i obowiązki określone statutem obu organizacji. Celem klubu był rozwój i podnoszenie sportu oraz popieranie fizycznego i duchowego rozwoju jego członków z „wykluczeniem dążeń politycznych i wyznaniowych”. Członkowie klubu – mogli być nimi tylko członkowie „Sokoła” – zobowiązani byli wносить obowiązkowe składki i dzielili się na czynnych (piłkarzy) i wspierających⁷⁶. O stroje i sprzęt sportowy dla KS „Sokół” troszczyło się w całości Towarzystwo; w 1931 r. zakupiono 11 par butów, 11 kostiumów, 3 piłki, 11 nakolanników i 11 nagolenników. W pierwszym roku swej działalności zawodnicy rozegrali łącznie 8 meczów (7 wygranych i 1 przegrany). W latach 1931-38 klub brał udział w rozgrywkach na poziomie towarzy-

skich. Druhen było 14 w wieku od 15 do 27 lat i tylko przy nazwiskach 5 z nich znalazł się zapisek „zdrowa”. Druhowie wyszczególnienie w wykazie: Jan Batko, Władysław Barnaś, Kazimierz Flak, Otton Göttel, Stefan Jaworski, Józef Jurek, Stanisław Juszkiewicz, Józef Klimczyk, Tadeusz Kostecki, A. Palmowski, Marian Pietroń, Michał Stolecki. Druhny wyszczególnione w wykazie: Genowefa Baranówna, Władysława Borowcówna, Maria Cieślówówna, Helena Grabowska, Helena Grzywaczówna, Aniela Jaworska, Janina Jaworska, Anna Jurkówówna, Anna Kmicikówna, Julia Liśkiewiczówna, Kazimiera Liśkiewiczówna, Helena Senderówna, Helena Wajdzianka, Anna Żelazkówówna, zob. Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 194-197.

⁷⁴ PTGSW, s. 197.

⁷⁵ KPTGSW, s. 935, 939-940.

⁷⁶ *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Oddział w Wieliczce. Varia*, Zb. Spec. MŻKW, sygn. 1618/2.

skim oraz ligowym (klasa C okręgu krakowskiego), a wśród jego przeciwników były m.in. drużyny „Strzelca” w Niepołomicach, „Sokoła” w Myślenicach, klubów sportowych: „Bieżanowianka”, „Prokocim”, „Tonianka”, „Wolania”, „Borek” (Amatorski Klub Sportowy „Borek”) oraz tradycyjny partner w rozgrywkach – „Wieliczanka”. Z uwagi na szczątkowy materiał źródłowy dokumentujący rozgrywki piłkarskie można jedynie wskazać, iż w latach 1931-38 drużyna rozegrała 31 spotkań (w Wieliczce i na wyjeździe), zwykle zwycięskich. Intensywny był rok 1935, kiedy grano aż 16 razy. W 1934 r. w 12 meczach rozgrywek „o amatorstwo klasy C” drużyna „Sokoła” zajęła III miejsce „w ogólnej lokacie, a drugie w Wieliczce”, zdobywając 16, a tracąc 8 punktów⁷⁷.

Treningi piłkarzy KS „Sokół” odbywały się we środy i piątki w godzinach od 4 do 5 popołudniu „na boisku”, lecz w protokołach Towarzystwa nie podano jego lokalizacji⁷⁸. Trudno wskazać gdzie znajdowało się owo boisko – mógł być to któryś z placów przyszkolnych, ale równie dobrze tzw. plac futbolowy utworzony w latach 20. XX w. na łące za rzeźnią miejską⁷⁹. Nie jest wykluczone, że chodziło o boisko sportowe znajdujące się jeszcze przed I wojną światową w Parku Mickiewicza, co poświadcza podanie skierowane przez „Sokół” do władz miejskich 27 stycznia 1921 r., w którym proszono „o przywrócenie do poprzedniego stanu i urządzenie boiska do gier i zabaw obok kopca w parku Mickiewicza, motywując prośbę tem, że boisko to było oddane do wyłącznego użytku „Sokoła”, podkreślając, że „prośbę tę [można było – P.K.] potwierdzić przez dyrekcje wszystkich miejscowych szkół”. W 1922 r. obiekt był już na powrót we władaniu „Sokoła”: „Poparto sprawę oddania boiska w Parku Mickiewicza, które istotnie oddane zostało klubom piłki nożnej wskutek jednak nieprzeprowadzenia odpowiednich przygotowań nie doprowadzono do tego boiska do stanu przedwojennego”⁸⁰.

Niemal od samego początku sekcja piłkarska, podporządkowana „Sokołowi” ale de facto pozostająca poza jego strukturami, borykała się z kłopotami finansowymi, co dawało niektórym członkom Towarzystwa okazję do stawiania wniosków o jej rozwiązanie. Ostatecznie drużynę piłkarską udało się zatrzymać w „Sokole”, m.in. na apel naczelnika gniazda Adolfa Hamburgera, a jej zawodników w liczbie 27 z dniem 1 stycznia 1935 r. wpisano na listę członków „Sokoła” (wg

⁷⁷ PTGSW, s. 60, 87, 112-119, 123, 143, 192, 240

⁷⁸ Tamże, s. 112.

⁷⁹ ANKr, MW, sygn. 29/117/235, s. 167, 191-194.

⁸⁰ KPTGSW, s. 837, 895, 922, 952.

Regulaminu mieli być nimi od samego początku). Piłkarze włączyli się również w organizację imprez towarzyskich (festyny, zabawy) przynoszących dochód na potrzeby swego utrzymania. W 1938 r. KS „Sokół” na skutek niewyjaśnionego incydentu mającego miejsce podczas meczu z „Wieliczanką” uległ zawieszeniu, a w konsekwencji rozwiązaniu⁸¹.

Kiedy pod koniec lat 20. XX w. ruszyły sprawy związane z budową stadionu miejskiego, władze „Sokoła” postanowiły czynnie włączyć się w realizację tego przedsięwzięcia. Obiekt oddano do użytku w 1931 r., ale najprawdopodobniej nie był on jeszcze na tyle ukończony, gdyż w 1933 r. Towarzystwo odpowiedziało pozytywnie na apel Miejskiego Komitetu WFiPW z 19 października roku poprzedniego i pomimo własnej trudnej sytuacji finansowej przekazało na rzecz budowy stadionu datkę w wysokości 500 zł. Dzięki temu w kolejnych latach „sokoli” piłkarze zyskali możliwość rozgrywania tam meczów⁸². Ostatecznie gotowy stadion został przekazany w gospodarowanie (za symboliczną złotówkę) KKS „Wieliczanka”⁸³. Pomimo, iż członkowie „Sokoła” przyczynili się do powstania obiektu, zarówno materialnie jak i pracą fizyczną, nie zawsze mogli z niego korzystać, na co uskarżali się do władz miasta w 1937 r., podkreślając, że z tego tytułu wnosili stosowne opłaty, m.in. za rozegranie meczu, malowanie boiska czy szatnię⁸⁴.

Należy nadmienić, że po zamachu majowym w 1926 r. sprawy wychowania fizycznego, także te pozostające w gestii „Sokoła” znalazły się pod kontrolą wojska. W 1927 r. powołano PUWFiPW, będący organem Ministerstwa Spraw Wojskowych, co związane było z przejściem sportu od cywilnych resortów – Ministerstwa Zdrowia i MWRiOP⁸⁵. Tym sposobem gniazdo wielickie zostało zobowiązane do ścisłej współpracy z Powiatowym Komitetem WFiPW, polegającej na wspólnym organizowaniu świąt narodowych i święta powołania samego Urzędu⁸⁶. Ponadto

⁸¹ Tamże, s. 78-81, 84-85, 96, 101, 107-112, 128-129. Szerzej o działalności sekcji piłkarskiej zob. Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 217-217v., 398v.; PTGSW, s. 135, 143-144, 153, 174, 181, 186-210, 222-224.

⁸² ANKr., UWKr., sygn. 29/206/627, *Sprawozdania... 1929 r.*, k. 26; Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 165; PTGSW, s. 81-83, 86.

⁸³ AKS, [K. Sosin, *Trzydziestolecie Wieliczanki*], s. 4; *Towarzystwo Sportowe Wieliczanka Wieliczka. Historia klubu*, (w): http://www.wieliczanka.com/viewpage.php?page_id=7, dostęp: 19.12.2013.

⁸⁴ Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 173-173v.

⁸⁵ R. Wroczyński: *Powszechnie dzieje...*, s. 300.

⁸⁶ ANKr., UWKr., sygn. 29/206/627, *Sprawozdania... 1929 r.*, k. 80; *Sprawozdania... 1930 r.*, k. 25; *Sprawozdania... 1931 r.*, k. 19.

„Sokół” miał także obowiązek przedkładać każdego roku do Komendy Powiatu PW w Krakowie wypełnione karty statystyczne WF, gdzie odnotowywano liczbę członków zwyczajnych, ćwiczących (mężczyzn i kobiet) i posiadających POS⁸⁷.

W 1924 r. rozpoczął działalność wspomniany już KCiM w Wieliczce, którego celem według przyjętego wówczas *Statutu* było „(...) rozbudzenie życia sportowego wśród społeczeństwa w ogóle, a w szczególności rozwijanie sportu kolarskiego i motorowego oraz ochrona interesów sportowych ogółu kolarzy, a w pierwszym rzędzie swych członków”. Warto podkreślić, że od samego początku była to organizacja elitarna, skupiająca osoby zamożne mogące pozwolić sobie na kupno roweru, motocykla bądź samochodu. Wśród członków byli przedstawiciele lokalnych władz administracyjnych, księża, handlowcy, urzędnicy miejscy i kopalniani, spośród których wielu było równocześnie członkami „Sokoła”. W 1933 r. organizacja skupiała 66 członków. Wspomnieć należy, iż niewiele brakowało, aby KCiM bardzo szybko zaprzestał swej działalności i przeszedł do miejscowego „Sokoła” jako Sekcja Kolarska. Taką informację podano 18 stycznia 1926 r. podczas posiedzenia zarządu „Sokoła”, co wywołało duży entuzjazm wśród pozostałych druhow. Ostatecznie do połączenia nie doszło i w kolejnych latach, najprawdopodobniej do 1939 r., wieliccy „cykliści i motorzyści” działali pod nazwą własną⁸⁸.

KCiM w Wieliczce od samego początku przystąpił do organizacji zawodów kolarskich, zapraszając do udziału zawodników z innych organizacji sportowych. W 1924 r. odbył *Wyścig kolarski o mistrzostwo klubu* na trasie liczącej 50 km: Wieliczka – Niepołomice – Stanisławice i z powrotem. Potwierdzeniem tego jest znajdująca się w zbiorach MŻKW nagroda w formie odznaki przywieszanej na wstążce z nazwą, datą oraz rzymską liczbą IV świadcząca o zajętych wówczas miejscu⁸⁹. Zawody te nie były jedynymi organizowanymi przez klub, gdyż 16 maja 1926 r. oprócz tradycyjnego *Wyścigu kolarskiego o mistrzostwo klubu* odbyło się jeszcze 5 innych rywalizacji: *Bieg Nowicjusów* (6 km), *Bieg Międzyklubowy* (10 km), *Bieg Pań* (5 km), *Bieg Niestowarzyszonych* (10 km) oraz *Bieg Ogólny* (30 km). Pierwszy z biegów zdominowali cykliści wieliccy w kolejności: Władysław Belza (czas: 1:54), Stanisław Zapiór, Stanisław Krochmal. W pozostałych wyścigach górą byli kolarze

⁸⁷ Arch. MŻKW, AM, sygn. 40, k. 111-113.

⁸⁸ *Materiały Klubu Cyklistów i Motorzystów w Wieliczce*, Zb. Spec. MŻKW, sygn. 1210, nlb.; ANKr., MW, sygn. 29/117/251, s. 1389; UWKr., sygn. 29/206/627, *Sprawozdania...1931 r.*, k. 9; KPTGSW, s. 1020.

⁸⁹ *Materiały Klubu...*, nlb.; *Zbiory Sztuki MŻKW*, sygn. IV/1786; A. Franaszek, P. Krosz: *Nagroda wielickich cyklistów...*, s. 36-37.

obcych klubów, przy czym jak zauważono w ówczesnym czasopiśmie kolarskim „(...) na starcie w Wieliczce zgromadziło się przeszło sto maszyn, liczba imponująca, jak na zawody prowincjonalne”. 20 czerwca tego samego roku klub, w myśl programu Związku Polskiego Towarzystw Kolarskich, urządził dużą imprezę kolarską o randze wojewódzkiej – *Zawody o Mistrzostwo Województwa Krakowskiego*⁹⁰. Drugą równie ważną imprezą sportową urządzaną przez KCiM, najprawdopodobniej od pocz. lat 30. XX w., był *Doroczny Wyścig Kolarski „Ziemi Wielickiej”* na trasie Wieliczka – Niepołomice – Bochnia – Brzesko i z powrotem (łączy dystans 100 km). Druga edycja zawodów odbyła się 23 sierpnia 1931 r., a patronat nad nią objęli wieliczanie: poseł dr Tadeusz Bierczyński, starosta dr Władysław Wnęk, burmistrz F. Aywas i naczelnik saliny inż. Bolesław Starnawski. Nagrodą główną był przechodni srebrny puchar ofiarowany przez „Obywatelstwo wielickie”, na którym uwieczniano imię i nazwisko, uzyskany czas i przynależność klubową każdorazowego triumfatora wyścigu. Jeśli kolarz wygrał trzykrotnie w ciągu sześciu lat, nagroda przechodziła na jego własność⁹¹.

W 1927 r. rozpoczęła działalność wspomniany KKS „Wieliczanka”. Znaczący udział w utworzeniu tej niezwykle istotnej wielickiej przedwojennej organizacji sportowej miał wspomniany urzędnik kolejowy K. Sosin. Z jego inicjatywy w Stowarzyszeniu Humanitarno-Oświatowym Kolejowców „Ognisko” zorganizowano sekcję sportową, nad którą objął kierownictwo. Tym sposobem członkowie sekcji sportowej „Ogniska” stali się zawodnikami nowo utworzonego klubu. Najbardziej prężnie działającą sekcją powołanej do życia wówczas „Wieliczanki” była drużyna piłkarska, dlatego jeszcze w roku powstania klubu został on oficjalnie zgłoszony do Krakowskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej, co umożliwiło zawodnikom wzięcie udziału w rozgrywkach ligowych w klasie C. W klubie działały także sekcje: siatkówki, koszykówki, lekkoatletyczna oraz turystyczno-krajoznawcza. W latach 30. XX w. „Wieliczanka”, jak już zauważono, jako najbogatszy i najbardziej prężnie działający wielicki klub sportowy przejęła w użytkowanie stadion miejski⁹².

⁹⁰ *Kronika. Wieliczka*, „Kolarz Polski. Oficjalny Organ Związku Polskiego Towarzystw Kolarskich” (5) 1926, s. 14; 8 (1926), s. 11-12. Klub zaplanował na cały rok także 27 wycieczek, w tym trzydniową do Zakopanego i dwudniową do „Źródła Wisły”, zob. tamże, 2 (1926), s. 12.

⁹¹ *Materiały Klubu...*, nlb.

⁹² AKS, *Przemówienie K. Sosina na obchody jubileuszu 20-lecia klubu w 1947 r.*, nlb.; [K. Sosin, *Trzydziestolecie Wieliczanki*], s. 4; *Dokumenty rodziny Sosinów*, Zb. Spec.

Nie można również pominąć informacji związanych z życiem sportowym szkół wielickich przed wybuchem II wojny światowej, przy czym wszystkie placówki oświatowe przez cały okres międzywojennym borykały się z kwestiami finansowymi, co przekładało się także na sprawy dotyczące wychowania fizycznego młodzieży. W *Sprawozdaniu z funkcjonowania wielickiego gimnazjum męskiego z początku lat 20. XX w.* zapisano: „Zakład jest pomieszczeniem w dwóch budynkach w Rynku Górnym i przy ul. Batorego (...). Są to budynki stare, wilgotne, wymagające ciągłych naprawek (...) i bez sali gimnastycznej (...). Budowa własnego gmachu jest nagłą potrzebą ze względu na silnie rosnącą frekwencję, na konieczność tworzenia oddziałów równorzędnych (...), a wreszcie na nieodzowną potrzebę sali gimnastycznej”⁹³. Wysiłkiem dyrektora placówki A. Jaworskiego nastąpiła popularyzacja wielu dyscyplin sportowych wśród uczniów. Zamożniejsza młodzież (przede wszystkim pochodzenia żydowskiego) uprawiała tenis. Letnią porą popularne było wioślarstwo – na stawie w Parku Mickiewicza były do wypożyczenia łodzie: 1 duża i 2 małe. Natomiast zimą, na przygotowanej tam ślizgawce chętnie jeżdżono na łyżwach, a „uprawianie narciarstwa i saneczkarstwa uzależnione było od warunków finansowych i atmosferycznych”⁹⁴. Od 1924 r. wychowanie fizyczne stało się przedmiotem obowiązkowym, a nauczycielem „ćwiczeń cielesnych i gier ruchowych” od roku szkolnego 1924/1925 został Józef Oczko. Latem zajęcia odbywały się na wynajmowanym od władz miasta jednomorgowym boisku, a zimą „w niewielkiej i niezbyt higienicznej salce „Sokoła” [tj. w Magistracie – P.K.] za opłatą 25 zł miesięcznie i zwrotem kosztów opału”. W owym czasie uczniowie brali udział w różnych zawodach sportowych (głównie lekkoatletycznych) organizowanych w Wieliczce i Krakowie. Z każdym rokiem zwiększała się liczba szkolnych przyborów sportowych, a przy placówce utworzono hufiec szkolny PW liczący 85 czynnych członków, odbywający ćwiczenia w każdą sobotę pod kierunkiem dele-

MŻKW, sygn. 1263, nlb.; S. Gawęda: *Wieliczka w czasach II Rzeczypospolitej...*, s. 239. Znane są nazwiska piłkarzy, którzy zgłosili się wówczas do K. Sosina, zob. G. Dec: *Sport...*, s. 23-25; *Towarzystwo Sportowe Wieliczanka...*, passim.

⁹³ Trzecie sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Jana Matejki w Wieliczce za rok szkolny 1925/26 oraz za ubiegłe lata szkolne 1921/22, 1922/23, 1923/24, 1924/25, Kraków 1926, s. 4.

⁹⁴ S. Pamuła: *Pierwsze piętnaście lat...*, s. 40-42; T. Żywiec: *Zarys dziejów Państwowego Liceum Ogólnokształcącego im. J. Matejki w Wieliczce (w:) Zarys dziejów Państwowego Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Matejki w Wieliczce (50-lecie szkoły 1910-1960)*, Zb. Spec. MŻKW, sygn. 1701, s. 8.

gowanego oficera w obecności nauczyciela zakładu⁹⁵. W roku szkolnym 1924/1925 rozpoczęło działalność Gimnazjalne Koło Sportowe, którego członkowie uprawiali „gry ruchowe” i lekką atletykę. Miesięczna składka na działalność koła wynosiła 5 groszy⁹⁶. Szczególną popularnością wśród uczniów cieszyła się siatkówka i koszykówka, a szkolne drużyny w latach późniejszych z powodzeniem rywalizowały w tych dyscyplinach z zawodnikami Akademickiego Koła Wieliczian i zamiejscowych gimnazjów⁹⁷. Należy odnotować fakt, iż początku lat 30. XX w. placówka posiadało własną salę gimnastyczną wzniesioną przy wydatnym wsparciu miejscowego „Sokoła”⁹⁸.

OD 1945 ROKU DO POCZĄTKU XXI W.

Po 1945 r. w Polsce w sporcie starły się dwie orientacje polityczne – pierwsza zmierzała do „możliwie pełnej rekonstrukcji organizacyjnej i ideowej przedwojennego systemu kultury fizycznej” i druga – „intensywnie dążąca do narzucenia Polsce systemu radzieckiego”. W latach 1948-53 nastąpiła centralizacja i powielenie doświadczeń sportowych wzorców czerpanych z ZSRR, co spowodowało, iż w 1949 r. zlikwidowano statutowe kluby sportowe i powołano „piony”: wojskowy – reprezentowany przez wojskowe kluby sportowe; milicyjny – reprezentowany przez federację Gwardia, związkowy – przy Centralnej Radzie Związków Zawodowych (CRZZ). Nie trwało to długo, gdyż do struktury klubów statutowych powrócono już w 1956 r.⁹⁹

⁹⁵ *Trzecie sprawozdanie Dyrekcji...*, s. 27-28, 35-36, 39.

⁹⁶ D. Czajowska, I. Białek, B. Marciniak: *Dzieje Liceum Ogólnokształcącego w Wieliczce w zarysie*, Wieliczka 2010, s. 67-68; Materiały prywatne Marii Konopki: *Legitymacja członka Gimnazjalnego Koła Sportowego w Wieliczce. Wiśniewski Zdzisław, 1933-1934*.

⁹⁷ *Sport*, ZM, s. 7. Gimnazjaliści starali się także organizować międzyszkolne zawody lekkoatletyczne oraz mecze siatkówki drużyn żeńskich.

⁹⁸ T. Żywiec: *Zarys dziejów...*, s. 5.

⁹⁹ W. Lipoński: *Historia sportu*, Warszawa 2012, s. 632. Władze nie zaniedbywały także „pracy sportowej” na terenach wiejskich. W marcu 1946 r. na II Zjeździe Związku Samopomocy Chłopskiej podjęto uchwałę o konieczności upowszechniania kultury fizycznej na polskiej wsi. Na terenie całego kraju została przeprowadzona akcja programowo-organizacyjna, która miała na celu zakładanie ludowych zespołów sportowych. Wkrótce w wielu małych miejscowościach doszło do utworzenia takich instytucji. W 1952 r. powołano do życia Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe (LZS). Rok później miał miejsce I Zjazd Zrzeszenia LZS. W myśl przyjętego wówczas statutu Zrzeszenie LZS była to „(...) masowa, dobrowolna organizacja wychowania fizycznego i sportu dla dzieci i młodzieży oraz mieszkańców wsi i miasteczek o charakterze rolniczym oraz pracowników instytucji

W trudnym pierwszym powojennym 10-leciu przyszło także funkcjonować stowarzyszeniom i organizacjom wielickim. 19 lutego 1945 r. utworzono Tymczasowy Komitet Sportowy w Krakowie, przemianowany wkrótce, bo już 19 kwietnia, na Wojewódzki Komitet Sportowy [WKS – P. K.] w Krakowie będący „(...) naczelną magistraturą sportową i wychowania fizycznego na terenie Woj. Krakowskiego”. Tym sposobem życie sportowe zostało poddane ścisłej kontroli władz politycznych, co potwierdza pismo wojewody krakowskiego Adama Ostrowskiego do przewodniczącego WKS w Krakowie Maksymiliana Stattera z 19 kwietnia 1945 r.: „(...) obowiązani jesteście czuwać nad polityczną linią sportu w Województwie krakowskim podporządkowaną polityce Rządu Tymczasowego”¹⁰⁰. Wprowadzenie ścisłej ewidencji stowarzyszeń w województwie potwierdza także pismo podpisane 20 października tego roku przez Komendanta Wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej. We wszystkich placówkach MO miały zostać zaprowadzone książki pod nazwą *Opis Komisariatu względnie Posterunku*, w których oprócz wszystkich informacji statystycznych z rewiru danego komisariatu lub posterunku, winne być ujęte również stowarzyszenia zarejestrowane w Urzędzie Wojewódzkim w Wydziale Społeczno-Politycznym¹⁰¹.

Jedną z pierwszych organizacji sportowych, które wznowiły swoją działalność w Wieliczce było PTG „Sokół”, choć nie zostało ono ujęte w sprawozdaniach sporządzanych w owym czasie na potrzeby władz politycznych powiatu krakowskiego, ani w wykazie organizacji tam działających¹⁰². Brak informacji o działalności „Sokoła” także w dokumentacji Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy, który kontrolował działalność wszystkich organizacji, także sportowych¹⁰³. Brak informacji o działalności sportowej „Sokoła”, która istotnie miała miejsce w Wieliczce, spowodowany był świadomym działaniem władz niezamierzających dopuścić do jego reaktywacji, jak to czyniono z wieloma organizacjami przedwojennymi. Pomimo trudności „Sokół” prowadził swoją działalność bez stosownych dokumentów, a jego prezes M. Nigrin informował władze, iż „(...) Towarzystwo nasze prowadzi gimnastykę w hali państwowego Gimnazjum ogólno kształcącego i korzysta tamże ze sprzętu do uzupełnienia którego oraz wyremontowania przy-

związanych z rolnictwem”, zob. *Historia – lata 1952-1956*, http://lzs.pl/files/Menu_gorne/O_nas/Historia-lata_1946-1951_1.pdf, dostęp: 06.12.2016.

¹⁰⁰ ANKr., *UWKr.*, sygn. 29/691/UW II 250, s. 3, 25 – 27.

¹⁰¹ Tamże, sygn. 29/691/UW II 1096, s. 61.

¹⁰² Tamże, *SPK*, sygn. 29/135, s. 1-2 i nast.; sygn. 29/1054/42, s. 67 [s.1-65]; s. 145 [s. 75-117].

¹⁰³ Tamże, *WULiP*, sygn. 29/14, s. 1, 5, 33, 291-303, 333-351, 361.

czyniło się wkładem pieniężnym”¹⁰⁴. W 1948 r. nastąpiła oficjalna likwidacja wielickiego gniazda, któremu odebrano pieczęć, dokumentację, gotówkę, uszkodzoną szafę na przyrządy gimnastyczne oraz przekazaną przez władze Wieliczki jeszcze przed 1939 r. parcelę pod budowę własnego gmachu z salą gimnastyczną¹⁰⁵. Tym sposobem najstarsza wielicka organizacja sportowa po ponad 50 latach swojej działalności przestała istnieć.

Jeszcze w 1945 r. reaktywował się także, pod swoją przedwojenną nazwą, Kolejowy Klub Sportowy „Wieliczanka”. Organizacja przez krótki okres po okupacji niemieckiej działała pod nazwą Robotniczy Klub Sportowy „Wieliczanka”, lecz już w 1946 r. jej członkowie podjęli starania o zmianę nazwy na Towarzystwo Sportowe „Wieliczanka” w Wieliczce. 19 września 1946 r. Urząd Wojewódzki Krakowski, a właściwie jego Wydział Społeczno-Polityczny, na podstawie postanowienia Wojewody Krakowskiego z 16 września 1946 r., dokonał wpisu klubu pod proponowaną nazwą do rejestru stowarzyszeń Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie (nr 181). Wcześniej członkowie „Wieliczanki” dopełnili stosownych formalności przesyłając statut i listę członków założycieli¹⁰⁶. Klub odzyskał prowadzony wcześniej stadion sportowy i przeprowadził jego remont – naprawiono płytę boiska, wybudowano szatnię z mieszkaniem dla gospodarza klubu, urządzenia sanitarne i magazyn na sprzęt. Powstała także kryta trybuna dla kibiców. Piłkarze „Wieliczanki” rozpoczęli regularne treningi i przystąpili do rozgrywania spotkań towarzyskich i ligowych. Powołano do życia nowe sekcje sportowe, m.in. siatkówki i tenisa stołowego¹⁰⁷.

26 marca 1949 r. podczas walnego zebrania członków klubu, z udziałem przedstawicieli partii politycznych i władz sportowych, zdecydowano, iż Towarzystwo Sportowe „Wieliczanka” w ramach nowej organizacji sportu w powojennej Polsce przystąpi do „pionu” Kolejarz. Ukonstytuował się nowy zarząd klubu przemianowanego na Zrzeszenie Sportowe „Kolejarz” KS Wieliczanka. Zawodnicy nie przerwali jednak tradycyjnych treningów i na suche zaprawy uczęszczali do hali gimnastycznej miejscowego gimnazjum. Kontynuowane były rozgrywki w tenisa stołowego i siatkówkę o mistrzostwo klasy C (klub zajmował miejsca w górze tabeli). Natomiast piłkarze wielickiego ZS „Kolejarz” walczyli w rundzie wiosennej

¹⁰⁴ Tamże, SPK, sygn. 29/43, *Wykazy obiercze...*, s. 303-304.

¹⁰⁵ Tamże, s. 299-301; P. Krokosz: *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne...*, s. 219.

¹⁰⁶ ANKr., UWKr., 29/691/ UW II, 1129, s. 969, 1005, 1013-1023.

¹⁰⁷ *Towarzystwo Sportowe Wieliczanka...*, passim.

o mistrzostwo klasy B, zajmując ostatecznie 5 miejsce. Z końcem czerwca tego roku odbyły się propagandowe zawody zapaśnicze z udziałem znanych krakowskich zapaśników; powołano także sekcję pływacką¹⁰⁸.

W latach 40. i 50. XX w. władze i członkowie klubu chętnie współpracowali z innymi organizacjami i szkołami wielickimi w zakresie propagowania sportu. Tradycyjnie uczniom Szkoły Pospolitej Męskiej użyczana była sala klubowa na zabawy noworoczne. W 1953 r. „Wieliczanka” wspólnie z Komitetem Rodzicielskim placówki zorganizowała dwa koła zainteresowań: taneczne i sportowe oraz kurs rytmiki dla 70 dzieci¹⁰⁹. 31 sierpnia i 1 września 1957 r. miały miejsce uroczyste obchody jubileusz XXX-lecia klubu KKS Kolejarz „Wieliczanka” (nazwa uległa zmianie), w którym uczestniczyła niemal cała społeczność miasta. Równocześnie kolportowane były „cegiełki jubileuszowe”, z których zysk miał być przeznaczony „na rozbudowę urządzeń sportowych”¹¹⁰. W latach 50. XX w. drużyna piłkarska „Wieliczanki” dwukrotnie awansowała do III ligi (1953, 1959)¹¹¹.

Obchody kolejnej okrągłej rocznicy istnienia klubu przebiegały już w całkiem innej atmosferze. Jeszcze w 1952 r. Miejska Rada Narodowa w Wieliczce przekazała „Wieliczance” teren Parku Mickiewicza „z pozostałościami kortów tenisowych”, a kierownictwo sekcji tenisa ziemnego objął Władysław Szczerczak¹¹² (po nim obowiązki przejął dr inż. Juliusz Stachurski, a opiekę nad obiektem aż do 1968 r. sprawował Julian Klejdys). Na lata 1952-68 przypada dynamiczny rozwój sekcji, której członkowie (15 osób) brali udział w rozgrywkach organizowanych w Wieliczce i innych miastach (zimowe treningi odbywały się 125 metrów pod ziemią w komorze *Warszawa* kopalni wielickiej). Duże postępy czynili juniorzy i juniorki, m.in. Barbara Dańda (po mężu Dracz) – w 1952 r. zajęła II miejsce w Mistrzostwach Okręgu Juniorek w Tenisie, uzyskując prawo do gry w Mistrzostwach Polski w Opolu jako reprezentantka „Wieliczanki”; w 1958 r. zdobyła Mistrzostwo

¹⁰⁸ ANKr., UWKr., 29/691/ UW II, 1129, s. 963-964, 967.

¹⁰⁹ *Kronika Szkoły Pospolitej...*, s. 250, 253-254.

¹¹⁰ AKS, *Trzydziestolecie Klubu Kolejowego „Wieliczanka”*. Przemówienie założyciela Klubu WP. Sosina Klemensa na miejscu straceń w Wieliczce w dniu 31/VIII 1957, nlb.; *Trzydziestolecie Klubu Kolejowego „Wieliczanka”*. Przemówienie założyciela Klubu WP. Sosina Klemensa na akademii w Wieliczce w dniu 31/VIII 1957, nlb.; *Dokumenty rodziny Sosinów...*, nlb.

¹¹¹ G. Dec: *Sport...*, s. 28.

¹¹² W. Szczerczak był bardzo aktywnym i „bezinteresownym” członkiem klubu w zakresie propagowania sportu, zob. AKS, *Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej Kol. Klubu Sportowego „Wieliczanka” w Wieliczce za okres od 10 II 1963 r. do dnia 10 grudnia 1964 r.*, nlb.

Polski Seniorek w hali¹¹³. W tym miejscu warto nadmienić, że na początku lat 50. XX w. członkowie „Górnika” i „Wieliczanki” przy pomocy CRZZ wybudowali kort tenisowy przy Pałacu Konopków. Obiekt na skutek zaniedbań i innych działań – w Parku Mickiewicza trwała równocześnie rozbudowa kortu „Wieliczanki” (do 1965 r.) – został zlikwidowany w latach 60. XX w. Wspólnym przedsięwzięciem była także budowa skoczni narciarskiej na stoku „Pod Baranem” w latach 1951-55. Obiekt w pełni wykorzystano jedynie przez trzy sezony zimowe. Brak środków na konserwację sprawił, że skocznia z biegiem czasu uległa dewastacji. Próbę jej otwarcia podjęto w latach 80 XX w.¹¹⁴. W latach 40. i 50. XX w. oprócz piłki nożnej (jedna drużyna Ligi Okręgowej, jedna drużyna Rezerwy Ligi Okręgowej, dwie drużyny juniorów i trampkarze), siatkówki i tenisa stołowego, w klubie działały inne sekcje: męskie i żeńskie piłki ręcznej i piłki koszykowej, narciarska oraz lekkoatletyczna. Każdego roku trenowało w nich około 300 osób¹¹⁵.

Rozwój klubu został zahamowany pod koniec lat 60. XX w. na skutek działań władz miasta, które wstrzymały dotacje dla „Wieliczanki”, gdyż jej kierownictwo nie godziło się na połączenie się z „Górnikiem”, posiadającym wsparcie finansowe ze strony wielickiej kopalni soli. Presję na scalenie obydwu klubów wywierała również Wojewódzka Komisja Związków Zawodowych w Krakowie, która też ograniczyła środki finansowe. Walne Zebranie członków „Wieliczanki” odbyte 1 lutego 1970 r. zdecydowanie odrzuciło propozycję połączenia. Podobna sytuacja miała miejsce na Walnym Zebraniu członków „Górnika”. Władze „Wieliczanki” w piśmie skierowanym 23 maja tego roku do Federacji Kolejowych Klubów Sportowych w Warszawie podkreślały, że klub „(...) posiada stadion sportowy wraz z zapleczem zaliczany do najładniejszych w województwie (nota bene stanowi on łakomy kąsek), oraz położone w parku korty tenisowe wraz z nowym budynkiem administracyjnym i świetlicą”. W piśmie zapewniono o chęci utrzymania klubu, którego piłkarze „(...) zobowiązali się grać bez przysługujących im diet, aby tylko móc występować w barwach „Kolejarza” jak ich ojcowie i starsi bracia”. Popro-

¹¹³ J. K.: *Kronika...*, s. 7; J. Cholewa: *Sport w rodzinie*, „Wiadomości Wielickie” 26 (1992), s. 7. Działalność sekcji tenisowej szerzej opisał jej kierownik W. Szczerczak w swoim sprawozdaniu (bez strony nr 1) z 10 lutego 1962 r., zob. AKS, [*Sprawozdanie Kierownika Sekcji Tenisowej Władysława Szczerczaka, Wieliczka 10 lutego 1963 r.*], s. 2-3.

¹¹⁴ J. Cholewa: *Z kroniki KS „Górnika” w Wieliczce*, „Wiadomości Wielickie” 31 (1993), s. 6.

¹¹⁵ AKS, *Sprawozdanie statystyczne. Kolejowy Klub Sportowy „Wieliczanka” w Wieliczce za rok 1959*, s. 1-2; *Preliminarz budżetowy na rok 1960*, k. 2-8. W 1960 r. klub posiadał aż 771 członków i 170 zawodników we wszystkich istniejących sekcjach.

szero również o uregulowanie zaległej dotacji, przypominając sukcesy zawodników sekcji tenisowej¹¹⁶. Jak wynika z pisma Wydziału Spraw Wewnętrznych Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Krakowie, dnia 30 lipca 1970 r. odbyło się Walne Zebranie członków „Wieliczanki”, podczas którego zdecydowano o jego likwidacji. Zebranie Komisji Likwidacyjnej klubu zostało zaplanowane na 6 sierpnia tego roku na kortach tenisowych w Parku Mickiewicza¹¹⁷. Należy odnotować, że osoby związane z „Wieliczanką” za wszelką cenę chciały zapobiec jej likwidacji. W związku z tym jeszcze w czerwcu 1970 r. zwrócili się z prośbą do Zarządu Elektrotechnicznej Spółdzielni Pracy „Elektrometal” w Wieliczce o objęcie patronatu nad klubem. Działania te okazały się nieskuteczne¹¹⁸.

Tym sposobem działalność klubu uległa zawieszeniu. Do „Górnika” odeszła jedynie sekcja tenisa ziemnego. Stadion piłkarski przejął Wojewódzki Ośrodek Sportu, Turystyki i Wypoczynku, po czym przekazał go przedsiębiorstwu Wawel-Tourist, które urządziło tam camping. Natomiast w 1971 r. wielicki „Górnik” bez pisemnej zgody właściciela obiektu przejął kompleks kortów tenisowych w Parku Mickiewicza (wraz ze sprzętem). Pomimo wysiłków wielu osób działalności „Wieliczanki” nie udało się wznowić, lecz „(...) tradycje klubowe przetrwały między innymi w SKS wielickiego liceum ogólnokształcącego, prowadzonym przez byłego działacza „Wieliczanki” Franciszka Karpierza. W roku 1976 udało się reaktywować sekcję tenisa stołowego jako LZS „Wieliczanka”¹¹⁹. Dopiero wraz ze zmianami politycznymi w kraju po 1989 r. utworzono sekcję piłkarską jako TS „Wieliczanka”, a sam klub uzyskał osobowość prawną w 1994 r., lecz bez żadnego z dawnych swych obiektów.

Obecnie w klubie noszącym nazwę TS „Wieliczanka” działają dwie sekcje: piłki nożnej (w sezonie 2013/2014 seniorzy wywalczyli awans do klasy A) oraz reak-

¹¹⁶ AKS, *Kolejowy Klub Sportowy „Wieliczanka” do Federacji Kolejowych Klubów Sportowych w Warszawie*. 23 maja 1970 r., nlb.

¹¹⁷ Tamże, *Wydział Spraw Wewnętrznych Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Krakowie do Komisji Likwidacyjnej KKS „Wieliczanka” w Wieliczce*. (DW. II-900/3/70), nlb.

¹¹⁸ Tamże, *Kolejowy Klub Sportowy „Wieliczanka” do Zarządu Elektrotechnicznej Spółdzielni Pracy „Elektrometal” w Wieliczce*. 20 czerwca 1970 r., nlb.; *Kolejowy Klub Sportowy „Wieliczanka” do Zarządu [Elektrotechnicznej] Spółdzielni Pracy „Elektrometal” w Wieliczce*. 25 czerwca 1970 r., nlb. Najprawdopodobniej także wtedy, z myślą o „ratowaniu” klubu, został opracowany także *Statut Międzyspółdzielczego Klubu Sportowego „Wieliczanka” Wieliczka*, który miał zrzeszać pracowników spółdzielczości oraz pozostałych mieszkańców Wieliczki. Do powołania klubu pod tą nazwą nigdy nie doszło.

¹¹⁹ J. K.: *Kronika...*, s. 7; *Towarzystwo Sportowe Wieliczanka...*, passim.

tywowana w 2012 r. lekkoatletyczna. W 2014 r. dobre wyniki osiągnęli seniorzy i juniorzy w biegach i skoku w dal (zawody halowe i letnie). Prawdziwy sukces w postaci zdobycia pierwszego złotego medalu Mistrzostw Polski w barwach „Wieliczanki” miał miejsce za sprawą Karoliny Półroli podczas Halowych Mistrzostw Seniorów 21 i 22 stycznia 2015 r. w Toruniu w biegach na dystansie 3000 m (na 1500 m była czwarta)¹²⁰.

Środowisko sportowe „Wieliczanki” nie zapomina o osobach szczególnie zasłużonych dla klubu, organizując piłkarskie memoriały poświęcone ich pamięci. W gronie tak docenianych osób znaleźli się: K. Sosin – współinicjator utworzenia klubu i jego wieloletni członek; Karol Demczuk (1931-2010) – zawodnik, trener i działacz wielickich klubów, wychowawca wielu pokoleń piłkarzy (m.in. Adama Musiała i Adama Koczwały)¹²¹; Zbigniew Urbaniec (1944-90) – pasjonat sportu, zasłużony społecznik, piłkarz „Górnika” Wieliczka, animator życia sportowego w mieście i gminie, dzięki którego wysiłkom „Wieliczanka” reaktywowała swą działalność¹²².

Dwadzieścia lat po utworzeniu „Wieliczanki” rozpoczął swą działalność drugi z ważnych wielickich klubów sportowych – KS „Górnik” Wieliczka. Za datę powstania Górniczego Związkowego Klubu Sportowego (GZKS) Wieliczka (taką pierwotnie klub nosił nazwę) można przyjąć 10 sierpnia 1947 r. – widnieje ona na zachowanej do chwili obecnej drewnianej tablicy klubowej. W styczniu 1952 r. GZKS Wieliczka został przemianowany na Koło Sportowe Górnik Wieliczka, a trzy lata później na Koło Sportowe Unia Wieliczka, by w marcu 1957 r. otrzymać swoją ostateczną nazwę „Klub Sportowy Górnik Wieliczka”¹²³.

Już na samym początku rozpoczęły tam działalność następujące sekcje: lekkoatletyczna, tenisa stołowego, koszykówki mężczyzn, piłki ręcznej, siatkówki oraz szachowa. W kolejnych latach doszły także sekcje: koszykówki kobiet (1948), gim-

¹²⁰ „Wieliczanka” już na Mistrzostwach Polski, „Panorama Powiatu Wielickiego” 8 (2014), s. 27; M. Sosin: *Wieliczanka silna Młodością*, „Panorama Powiatu Wielickiego” 2 (2015), s. 31; K. Wojenka: *Karolina Półroli biegiem po złoto*, PW 4 (2015), s. 35.

¹²¹ AIK, „Wieliczanka”..., *Rozmowa Ignacego Kowalewskiego z Karolem Demczukiem, marzec 2007* [materiał audiowizualny w posiadaniu autora opracowania]; *W podziękowaniu dla Karola Demczuka 6 października 2010 r. o godz. 16.00 rozegrany został mecz piłki nożnej KS „Górnik” Wieliczka – TS „Wieliczanka”. Patronat nad wydarzeniem objął samorząd wielicki* [materiał audiowizualny w posiadaniu autora opracowania]; *Wychowawca pokoleń sportowców*, „Panorama Powiatu Wielickiego” 11 (2010), s. 31.

¹²² AJCh, *KMOS. 2002-2003*, t. 7, nlb.; *KMOS. 2007-2008*, t. 11, nlb.

¹²³ G. Dec: *Sport...*, s. 36.

nastyczna (1950), tenisa stołowego kobiet, bilardowa (1951), kolarska, zapasnicza, hokejowa, narciarska (1952), bokserska, motorowa (1958), brydżowa (zgłoszona do rozgrywek klasy B w 1966 r.), tenisa ziemnego (1970). W 1964 r. klub liczył 194 członków czynnych i aż 720 wspierających, natomiast trzy lata później statystyka uległa zmianie – wzrosła liczba zawodników do 284, mniej natomiast było członków wspierających – 665. Pomimo dużej różnorodności dyscyplin uprawianych przez członków klubu do lat 70. XX w. przetrwało zaledwie 5 sekcji. Natomiast obecnie w „Górniku” działają następujące sekcje: boks, tenisa stołowego oraz piłkarska, przy czym w sezonie 2015/2016 do rozgrywek III ligi kobiet po raz pierwszy zgłoszono drużynę dziewcząt¹²⁴.

Tradycyjnie największą popularnością cieszyła się piłka nożna, przy czym pierwsze mecze z uwagi na brak własnego stadionu rozgrywane były na obiekcie „Wieliczanki”. Drużyna seniorów rozpoczęła swoje zmagania w 1948 r. od rozgrywek grupy I krakowskiej klasy C. W następnych latach udało jej się awansować do wyższych klas – A i okręgowej, a w 1996 r. do IV ligi. W sezonach piłkarskich 2000/2001, 2003/2004 i 2005/2006 zawodnicy walczyli już na III-ligowych boiskach. W sezonie 2008/2009 drużyna osiągnęła najlepszy wynik w historii, awansując do II ligi¹²⁵. Z powodzeniem grała także „górnicza” młodzież. W 1963 r. w finale zimowego turnieju trampkarzy o mistrzostwo Krakowa, rozgrywanym w komorze *Warszawa* w kopalni wielickiej, „Górnik” pokonał Wandę Nowa Huta aż 9-1. W zwycięskiej drużynie grał A. Musiał, późniejszy zawodnik krakowskiej Wisły, a także klubów zagranicznych, reprezentant kraju i srebrny medalista Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej z 1974 r.¹²⁶

Na bardzo wysokim poziomie stała koszykówka kobiet. Wielkim wydarzeniem dla całego miasta był finał Pucharu Polski rozgrywany w 1956 r. na nieistniejącym już boisku w Parku Kingi w Wieliczce. Koszykarki zajęły wówczas III miejsce¹²⁷.

¹²⁴ AKSGW, *Album...*, passim; 1947-1997. 50 lat KS „Górnik” Wieliczka..., passim; G. Dec, *Sport...*, s. 38-40; KS „Górnik” Wieliczka, <https://www.facebook.com/206249176237218/photos/a.360141257514675.1073741833.206249176237218/397886603740140/?type=1&theater>, dostęp: 17.10.2015.

¹²⁵ AKSGW, *Album...*, passim; *Księga Pamiątkowa...*, passim; AJCh, *KMOS. 1995-1998*, t. 4, nlb.; 1947-1997. 50 lat KS „Górnik” Wieliczka..., nlb.

¹²⁶ Adam Musiał, http://historiawisly.pl/wiki/index.php?title=Adam_Musia%C5%82, dostęp: 21.10.2015. Należy zauważyć, że ten jeden z najlepszych obrońców w historii polskiej piłki nożnej zanim trafił do „Górnika” grał w miejscowej „Wieliczance”.

¹²⁷ AJCh, *KMOS. 1990-1995*, t. 4, nlb.; *KMOS. 1995-1998*, t. 4, nlb.; *KMOS. 2005-2006*, t. 9, nlb.; *KMOS. 2006-2007*, t. 10, nlb.; *KMOS. 2008-2009*, t. 12, nlb.; „Sreberka” z Wieliczki,

W kolejnych latach drużyna senierek „Górnika” kilka razy zdołała uzyskać awans do II ligi (po raz pierwszy miało to miejsce w 1957 r., później w sezonach: 1966/67 oraz 1995/96 – koszykarki „Górnika” grały wówczas w połączeniu z zawodniczkami TS Wisła Kraków pod nazwą „Wisła II-Górnik” Kraków) oraz krótko rywalizować z powodzeniem na I-ligowych parkietach w latach 2005-08. Ostatni sukces został osiągnięty m.in. dzięki wysiłkowi wieloletnich trenerów klubu – Jacka Grzywacza¹²⁸ i Henryki Kozłowskiej. Dobrze zapowiadająca się drużyna koszykarek (sklasyfikowana wśród 16 najlepszych drużyn Polski) ze względów finansowych przestała istnieć w 2008 r.; szkolenia miano prowadzić wyłącznie w grupach młodzieżowych (w latach 90. XX w. prowadzono też treningi mini koszykówki). W 2009 r. młodziczki „Górnika” potwierdziły swą klasę, zdobywając wicemistrzostwo Polski w swojej kategorii.

Znaczące sukcesy odnosili również członkowie sekcji tenisa ziemnego (przejętej od „Wieliczanki” w 1970 r.), której społecznym kierownikiem był wspomniany W. Szczerczak. W latach 70. XX w. dobre wyniki w ogólnopolskich zawodach zajmowali zarówno seniorzy, jak i juniorzy, a także młodzicy. Najlepszą młodziczką okręgu była Anna Dyna, sklasyfikowana jednocześnie na 7 miejscu listy rankingowej Polskiego Związku Tenisowego. Natomiast Helena Ćwierz w 1972 r. zdobyła wicemistrzostwo Polski junierek. W latach 1973-78 grającym trenerem był Andrzej Faruzel¹²⁹, mistrz Polski w tenisie z 1957 r. Drużyna zakwalifikowała się wtedy do II ligi. Wielu zawodników grających początkowo w „Górniku” odnosiło później sukcesy w innych klubach. W tym miejscu należy zauważyć, że całkiem niedawno, gdyż na przełomie XX i XXI w. na kortach w Parku Mickiewicza trenowały i występowały jako zawodniczki „Górnika” Agnieszka i Urszula Radwańskie¹³⁰.

Szczęście dopisywało również „górnicznym” tenisistom i tenisistkom stołowym. Od samego początku istnienia sekcji wieliccy zawodnicy – indywidualnie i drużynowo – należeli do czołówki okręgowej. Z biegiem lat panowie awansowali do III

„Dziennik Polski”, 29 czerwca 2009, s. B12. Szerzej o sprawności i sportowym przygotowaniu młodych koszykarek „Górnika” w ostatnich latach istnienia sekcji zob. E. Grzywacz: *Skuteczność gry...*, passim.

¹²⁸ *Ze sportem przez życie. Historia absolwentów rocznika 1987 AWF Warszawa przez nich samych spisana*, praca zbiorowa pod red. Ireneusza Adamskiego, Toruń 2009, s.72-74.

¹²⁹ A. Faruzel jest także autorem książki poświęconej tej dyscyplinie sportu, zob. A. Faruzel: *Tenis*, Kraków 2015.

¹³⁰ AJCh, KMOS. 1984-1986, t. 1, nlb.; KMOS. 2007-2008, t. 11, nlb.; 1947-1997. 50 lat KS „Górnika” Wieliczka..., nlb.

Ligi Tenisa Stołowego (1968 r.), a panie walczyły w II lidze (w latach 80. XX w. zrezygnowano z prowadzenia drużyny dziewcząt, a jej tradycje przejął II-ligowy MKS MOS)¹³¹. Tenisiści „Górnika” pozostawali w III Lidze do 2005 r., a obecnie uczestniczą w rozgrywkach V Ligi Rejon Kraków¹³². Dzisiaj w ramach sekcji działa także szkołka tenisa stołowego uruchomiona w grudniu 2014 r. w CER „Solne Miasto”. Zajęcia dla dzieci i młodzieży w wieku od 4 do 18 lat prowadzi Paulina Krużel, reprezentantka Polski (2005-08) oraz medalistka Mistrzostw Polski w kategoriach młodzieżowych (2003-08) i województwa (2000-14)¹³³.

„Górnika” był i pozostaje swoistą kuźnią bokserskich talentów. W 1958 r. trener Stanisław Piszczek rozpoczął pracę z 25 młodymi chłopcami w wieku od 16 do 17 lat. W 1961 r. jego podopieczni: Krzysztof Szypuła, Roman Kopiński i Jerzy Biniąś zdobyli tytuły mistrzów Krakowa juniorów (Jerzy Nawalany zajął II miejsce). Rok później zawodnicy ci stanęli na trzecim stopniu podium w swych wagach na Mistrzostwach Polski juniorów w Szczecinie. Sukcesy odnosili także Kazimierz Biniąś, Zbigniew Maniek, Roman Żywicki oraz Grzegorz Bohosiewicz. Ostatni z nich przedtem przeszedł do sekcji bokserskiej był jednym z najlepszych piłkarzy wielickiego „Górnika”¹³⁴. W 1966 r. sekcja została rozwiązana. 10 lat później z inicjatywy działaczy sekcji bokserskiej krakowskiej Wisły założono w Wieliczce szkołkę bokserką dla młodzieży. Treningi pod kierownictwem długoletniego zawodnika Wisły i medalisty Mistrzostw Polski seniorów Teofila Kowalskiego odbywały się w Szkole Podstawowej nr 1 oraz w sali gimnastycznej w nadszybiu szybu *Regis* (wówczas szybie *Stefana Okrzei*). „Na Okrzei”, jak mówiono powszechnie w Wieliczce, rozgrywano także słynne turnieje z udziałem młodych bokserów „O Złote Rękawice Wisły”¹³⁵. Pod koniec lat 60. XX w. zdobywcą I i II miejsca w tych zawodach był m.in. wieliczanie Janusz Kmiecik¹³⁶. Dopiero w 1991 r. klubowa sekcja bokser-

¹³¹ 1947-1997. 50 lat KS „Górnika” Wieliczka..., nlb.

¹³² KS „Górnika” Wieliczka (M), <http://liga.kozts.pl/index.php?action=team&id=662>, dostęp: 30.10.2015.

¹³³ Szkołka tenisa stołowego w „Solnym Mieście”, <http://solnemiasto.eu/szkolka-tenisa-stolowego-gornik-wieliczka-pod-dachem-solnego-miasta-pierwsze-zajecia-i-nabor-24-listopad-2014-r-godz-1700/>, dostęp: 30.10.2015.

¹³⁴ Potwierdził to sam A. Musiał w rozmowie z autorem artykułu słowami: „Grzesiek był lepszy ode mnie”.

¹³⁵ Międzynarodowy Turniej Juniorów w Boksie o „Złote Rękawice GTS Wisła”. Wieliczka – Szyb Okrzei 13-16 grudnia 1979 r., Kraków 1979, s. 2-3, 14-15.

¹³⁶ Zbiory prywatne Janusza Kmiecika, *Nagrody – Indywidualny Turniej Juniorów o „Złotą rękawicę GTS Wisła”: I i II miejsce, 1968-1969*. J. Kmiecik odnosił również suk-

ska została reaktywowana staraniem byłego zawodnika „Górnika” Wieliczka i krakowskiej Wisły Władysława Ćwierza. Z biegiem lat podopieczni wielickiego „Papy Stamma”, jak śmiało można nazwać trenera Ćwierza, zaczęli odnosić sukcesy na ringach krajowych i zagranicznych. Najsłynniejszym wychowankiem sekcji, działającej z powodzeniem do chwili obecnej, jest pięściarz Artur Szpilka¹³⁷.

Istotne miejsce w lokalnym życiu sportowym zajmuje wspomniany już MOS Wieliczka, powołany do życia 1 listopada 1980 r. przez Inspektora Oświaty i Wychowania na podstawie decyzji ministerialnej. Od połowy lat 80. XX w. instytucja stała się „(...) centrum sportu młodzieżowego w Wieliczce i okolicach, a zatrudnieni w nim ludzie tworzyli największe sukcesy w sporcie młodzieżowym w Wieliczce”. MOS był organizatorem wielu imprez i szkolnych zawodów sportowych (we współpracy z Szkolnym Związkiem Sportowym) oraz letnich i zimowych obozów. Przez ćwierć wieku w MOS działało kilkanaście sekcji, lecz z biegiem lat ich stan ulegał zmniejszeniu – w 2005 r. były cztery sekcje: siatkówki dziewcząt, koszykówki chłopców, szachów i piłki nożnej, w których ćwiczyło ponad 300 dziewcząt i chłopców. W sezonie 2014/2015 ośrodek prowadził działalność w następujących dyscyplinach: siatkówka dziewcząt, koszykówka chłopców, szachy, piłka nożna, piłka ręczna chłopców i dziewcząt, badminton, tenis stołowy, karate tradycyjne i lekka atletyka¹³⁸. Efektem pracy trenerów i instruktorów MOS-u są sukcesy osiągane przez zawodników – drużynowo lub indywidualnie – na poziomie krajowym i zagranicznym. Warto jednak zauważyć, iż możliwość startu w związkowych zawodach sportowych i ligach oraz pozyskiwanie pieniędzy od rodziców czy sponsorów na wyjazdy na turniej i obozy były możliwe jedynie dzięki przynależności klubowej. Tym sposobem w 1985 r. przy MOS utworzony został MKS umożliwiający start młodzieży w uprawianych przez siebie dyscyplinach prowadzonych przez nauczycieli MOS¹³⁹.

W ostatnich latach duże sukcesy odnosiły siatkarki grające w MKS MOS, m.in. dwa złote medale na Mistrzostwach Polski w Mini Siatkówce „Zabrze 2003” i „Za-

cesy w rozgrywanych w Okręgu Krakowskim Indywidualnych Mistrzostwach Seniorów w Boksie. W 1969 r. w wadze 81 kg zajął III miejsce.

¹³⁷ *Boks wraca do Wieliczki*, „Panorama Wieliczki”, 6 (1994), s. 17; AJCh, *KMOS. 2005-2006*, t. 9, nlb.; L. Romaniec: *Tutaj trzeba myśleć. Rozmowa z Władysławem Ćwierzem, trenerem Górnika Wieliczka*, PW 10 (2014), s. 32-33; Artur Szpilka. *Życiorys*, <http://teamszpila.com/pl/zyciorys/>, dostęp: 09.09.2015.

¹³⁸ *Jubileusz 25-lecia...*, s. 1; *Kadra MOS-u*, <http://moswieliczka.pl/kadra-mos-u/>, dostęp: 09.09.2015.

¹³⁹ J. Duda: *211 spotkanie...*, s. 5.

brze 2004” oraz złote medale na Mistrzostwach Polski w Mini Siatkówce Pucharu Kinder + Sport (2010, 2015), udział w finałach Mistrzostw Polski Juniorek (sezon 2012/2013, 2013/2014) i Młodziczek (2013/2014), udział senierek w rozgrywkach II Ligi Siatkówki Kobiet (od sezonu 2011/2012). Sukcesy indywidualne odnosiły i nadal odnoszą wychowanki MOS-u grające w czołowych polskich drużynach siatkarskich, m.in. Alicja Grabka (powołana w 2014 r. do reprezentacji kraju kadetek), Agnieszka Woźniak, Małgorzata Żyła, Katarzyna Durbas, Izabela Bałucka, Magdalena Tyrańska. W MKS MOS zaczynał także karierę zawodnik najlepszych polskich drużyn męskich Bartosz Janeczek (m.in. złoty medalista Mistrzostw Europy Kadetów 2005)¹⁴⁰. Wielickie środowisko siatkarskie duże nadzieje wiązało ze wspomnianą drużyną senierek, która II-ligowy sezon 2015/2016 rozpoczęła pod nowym, już czwartym w historii, szyldem – Wielickie Towarzystwo Sportowe (WTS) SOLNA (wcześniej zawodniczki grały jako: MKS MOS Wieliczka, Powiatowy Park Rozwoju oraz Kampus Wielicki)¹⁴¹. Wysoko postawiony cel, jakim był awans do I Ligi Kobiet został zrealizowany przez zespół siatkarek WTS SOLNA w 2016 r. i „tym samym Wieliczka doczekała się drużyny sportowej, która walczyć będzie o awans do najwyższej klasy rozgrywkowej”¹⁴².

MKS MOS jest także godnym kontynuatorem wielickiego sportu szachowego. Ten szlachetny sport uprawiany był amatorsko i towarzysko w wielickich klubach i organizacjach przed 1939 r. (PTG „Sokół”, Akademickie Koło Wieliczian). Sekcje szachowe działały także po 1945 r. w „Wieliczance” i „Górniku”. Z Wieliczki pochodzili też wybitni powojenni polscy zawodnicy: Bogdan Śliwa (1922-2003) – najlepszy polski szachista w latach 50. XX w. oraz Anna Jurczyńska (1926-2009) – jedna z czołowych szachistek Polski, wielokrotna mistrzyni kraju, mistrzyni międzynarodowa¹⁴³. Wraz z utworzeniem wielickiego MOS-u pojawiła się szansa na „sportową pracę” z uzdolnioną młodzieżą. Z biegiem lat zawodnicy MKS MOS (sekcja szachowa została zarejestrowana w 1985 r. zarówno w OZSz w Krakowie jak i w PZSz) zaczęli odnosić sukcesy na skalę ogólnopolską i międzynarodową.

¹⁴⁰ Tamże, s. 5-25.

¹⁴¹ *Klub*, <http://wtssolna.eu/klub/>, dostęp: 02.09.2015; *Solna Wieliczka chce awansować do I ligi*, „Dziennik Polski”, 10 czerwca 2015, <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/3894363,solna-wieliczka-chce-awansowac-do-i-ligi,id,t.html>, dostęp: 09.10.2015.

¹⁴² R. Chlebda: *I liga dla Solnej Wieliczki*, PW 6 (2016), s. 18.

¹⁴³ Anna Jurczyńska związana z szachowymi klubami z Krakowa i Lublina czynnie uczestniczyła w życiu sportowym Wieliczki, czego jednym z Rok później został wicemistrzem świata jest zorganizowane z nią spotkanie w MGOKiS 29 stycznia 1982 r., zob. AZCKiT, *Kronika MGOKiS za lata 1980-1982*, nlb.

W jednym z zeszytów „Biblioteczki wielickiej” zaprezentowano sylwetki najbardziej znanych szachistów wielickich ostatnich lat (1994-2011), wśród których znaleźli się m.in. Joanna Gaś, Mateusz Kuzioła, Magdalena Wandas, Marcelina Tracz, Wojciech Golenia oraz Jan-Krzysztof Duda¹⁴⁴. Największe sukcesy na skalę światową odnosił i nadal odnosi ostatni z wymienionych (ur. 1998 r.) – w 2008 r. zdobył tytuł Mistrza Świata do lat 10. W 2014 r. zdobył brązowy medal w Mistrzostwach Polski Mężczyzn w Szachach oraz tytuły mistrza Europy w Szachach Szybkich i wicemistrza Europy w Szachach Błyskawicznych. Rok później został wicemistrzem świata do lat 20 w silnie obsadzonym turnieju rozgrywanym w Chanty-Mansyjsku (Rosja)¹⁴⁵.

Do dawnych tradycji koszykarskich nawiązuje działalność powołanego w 1998 r. Stowarzyszenia UKS REGIS WIELICZKA, współpracującego od początku z miejscowymi szkołami podstawowymi nr 2 i 3 oraz Gimnazjum im. Kazimierza Wielkiego (do 2000 r. zajęcia odbywały się w formie SKS). Współpracowano także z „Górnikiem” Wieliczka – młodzicy „oddani” przez UKS REGIS wywalczyli w jego barwach tytuł Mistrzów Małopolski w sezonie 2005/2006. Od kolejnego sezonu zawodnicy grali z powodzeniem już pod własnym szyldem. W sezonie 2007/2008 młodzicy zwyciężyli w największym Międzynarodowym Turnieju w Polsce PIVOT CUP 2007, kadeci zdobyli Mistrzostwo Małopolski, a Jarosław Trojan został pierwszym zawodnikiem UKS REGIS powołanym do Kadry Polski kadetów. Obecnie w klubie trenuje ponad 120 koszykarzy. Seniorzy grają w III lidze; najlepszy sezon seniorski w historii klubu 2013/2014 zakończył się turniejem półfinałowym o wejście do II ligi męskiej¹⁴⁶.

¹⁴⁴ J. Duda: *168 spotkanie...*, s. 11-25, 28-31. W 1980 r. w wielickim Liceum Ogólnokształcącym im. Jana Matejki powstało Szkolne Koło Szachowe „ŻUPNIK” (zarejestrowane w OZSz w Krakowie). Szachistów szkolił i turnieje organizował również założony w 1993 r. DKS „Kinga” w Wieliczce. Sukcesy odnosili także zawodnicy sekcji szachowej utworzonej w 1977 r. w LZS „Wilga” Koźmice. W latach 80. XX w. w MGOKiS w Wieliczce odbywały się turnieje szachowe o „Złotą Wieżę”, zob. AZCKiT, *Kronika MGOKiS 08.03.1980 – 27.03.1982*, nlb. MDK współorganizował też Szachowe Mistrzostwa Wieliczki, zob. tamże, *Kronika MDK 1985-1987*, nlb.

¹⁴⁵ Jan Krzysztof Duda *mistrzem w Europie w Szachach Szybkich!* <http://ecc.wroclaw.pl/?p=640>, dostęp: 11.09.2015; *Duda wicemistrzem świata*, <http://pzszech.org.pl/index.php?idm=1&idm2=39>, dostęp: 16.09.2015.

¹⁴⁶ AJCh, *KMOS. 2006-2007*, t. 10, nlb.; *KMOS. 2008-2009*, t. 12, nlb.; *O nas*, <http://www.regiswieliczka.pl/o-nas>, dostęp: 22.09.2015; *Seniorzy Regisu zakończyli sezon 2013/2014*, <http://regiswieliczka.pl/wiadomo%C5%9Bci/seniorzy/244-seniorzy-regisu-zako%C5%84czyli-sezon-2013-2014>, dostęp: 22.09.2015.

W 1993 r. z inicjatywy wielickiego trenera i działacza sportowego Jana Korduli utworzony został DKS „Kinga”, którego działalność przypisana była do kilkunastu parafii dekanatu wielickiego – w poszczególnych miejscowościach na terenie gminy działały różne sekcje: tenisa stołowego, koszykówki, siatkówki, szachów, piłki nożnej. Głównym celem klubu było wychowanie dzieci, młodzieży i dorosłych poprzez kulturę fizyczną, rekreację, sport i turystykę w oparciu o zasady etyki katolickiej. DKS „Kinga” czynnie uczestniczył w życiu sportowym miasta, organizując każdego roku wiele imprez, m.in. międzynarodowe turnieje szachowe połączone z odpustem w parafii św. Klemensa i coroczny turniej piłki nożnej w kopalni soli o Puchar Księdza Kardynała Macharskiego¹⁴⁷.

Bardzo licznie reprezentowane na terenie Wieliczki są szkoły i kluby wschodnich sztuk walk. W 1993 r. rozpoczęła działalność szkoła Choy Lee Fut prowadzona przez jednego z najbardziej utytułowanych zawodników kung fu/wushu w Polsce, wielokrotnego mistrza kraju i Europy, mistrza świata, trenera polskiej kadry Wushu (2010-13) Tomasza Chabowskiego. W latach 1993-2000 szkoła działała jako Oddział Polskiego Stowarzyszenia Sztuk Walki Choy Lee Fut, a od 2000 r. do chwili obecnej pod nazwą Szkoła Sztuk Walki Kung Fu „Lung” (rozszerzona została też oferta o systemy wewnętrzne Luohan Qigong i Tai Chi Chuan). Szkoła może poszczycić się wieloma istotnymi osiągnięciami swoich zawodników, zarówno sifu Chabowskiego jak i jego wychowanków – mistrzów i wicemistrzów świata, Europy i Polski¹⁴⁸. W latach 90. XX w. w Wieliczce rozpoczął pracę trenerką sensei Jarosław Hebda (3 DAN), prowadząc zajęcia w Karate Oyama¹⁴⁹. Obecnie kierowany przez niego Wielicki Klub Sportowy (WKS) OYAMA prowadzi dla młodzieży i dorosłych zajęcia rekreacyjne, sportowe – semi-knockdown, knockdown, full contact, kata i samoobrony (combat). Klub jest również organizatorem prestiżowych zawodów sportowych w tej dyscyplinie: 20 października 2013 r. w Wieliczce odbyły się Mistrzostwa Polski Południowej w Oyama Karate, podczas których zawodnicy wieliccy wywalczyli 13 medali – 9 złotych, 3 srebrne i 1 brązowy¹⁵⁰. WKS OYAMA współorganizował także (z OYAMA Polska Federacja Ka-

¹⁴⁷ AJCh, *KMOS.1995-1998*, t. 4, nlb.; *KMOS. 2000-2002*, t. 6, nlb.; *KMOS. 2002-2003*, t. 7, nlb.; *KMOS. 2003-2005*, t.8, nlb.; F. Frąk: *Jan Kordula – sportowiec, trener, wychowawca młodych*, „Nasze życie” 9 (2015), s. 15.

¹⁴⁸ *Historia szkoły. Sifu*, <http://www.lung.pl/>, dostęp: 14.09.2015.

¹⁴⁹ AJCh, *KMOS.1995-1998*, t. 4, nlb.

¹⁵⁰ *Sukces Wieliczanna Mistrzostwach Polski Południowej*, <http://www.karate-wieliczka.pl/>, dostęp: 15.09.2015.

rate) Otwarty Puchar Europy OYAMA IKF i XX Mistrzostwa Polski PFK odbywające się 22-24 maja 2015 r. w Wieliczce; zawodnicy J. Hebdy zdobyli wówczas też 13 medali – 4 złote, 6 srebrnych i 3 brązowe¹⁵¹.

Od 2009 r. na terenie miasta działa także drugi ośrodek zajmujący się nauką karate – Wielicki Klub Karate Kiokushinkai (WKKK). Założycielem i głównym instruktorem WKKK jest sensei Robert Kopciowski (4 DAN), a prowadzeni przez niego zawodnicy mają na swoim koncie sukcesy krajowe i zagraniczne. Podczas XXVII Mistrzostw Europy Karate Kyokushin w Legnicy w 2013 r. Gabriela Obrok zdobyła złoto (kata) i srebro (kumite), a Janusz Zięcina wywalczył II miejsce w kategorii seniorów powyżej 35 lat. Z XXIX Mistrzostw Europy w Karate Kyokushin w Estonii w maju 2015 r. juniorzy reprezentujący klub przywieźli 3 medale: Gabriela Obrok – I miejsce w kata i III miejsce w kumite oraz Dawid Ślęczka – II miejsce w kumite +80 kg¹⁵².

W ostatnich latach w Wieliczce działała także sekcja Krakowskiego Centrum Taekwon-do (KCT), która w 2016 r. wydzieliła się z macierzystej organizacji i przekształciła się w Wielicko-Gdowską Szkołę Sztuk Walki „Prime”. Prezesem nowego klubu został dotychczasowy trener sekcji i utytułowany zawodnik Taekwon-do wielicznin Mateusz Dylawerski (m.in. Mistrz Świata Taekwon-do UITE, wielokrotny Mistrz Polski w Taekwon-do, Mistrz Polski w Kick Boxing w formułach semi, light i full contact). W kadrze instruktorskiej nowego klubu, oprócz M. Dylawerskiego, znalazła się dwójka dawnych wielickich trenerów KCT – zdobywców wielu medali w prestiżowych krajowych i zagranicznych zawodach: Maciej Michalik i Aleksandra Rażny oraz Radosław Onuca¹⁵³.

Po 1945 r. nie zanikły także w Wieliczce tradycje kolarskie, motocyklowe oraz samochodowe. W latach 1952-57 w miejscowym „Górniku” działała sekcja kolar-

¹⁵¹ *Otwarty Puchar Europy OYAMA IKF i XX Mistrzostwa Polski PFK*, <http://www.karate-wieliczka.pl/>, dostęp: 15.09.2015.

¹⁵² *Historia Klubu*, <http://wkkk.mywebzz.com/historia.html>, dostęp: 14.09.2015; R. Kopciowski: *Karatecy z Wieliczki medalistami 29 Mistrzostw Europy w Karate Kyokushin Estonia 2015*, PW 6 (2015), s. 35. Warto dodać, że 14 maja 1987 r. w komorze Warszawa w kopalni soli odbył się trening uczestników odbywających się wówczas w Katowicach Mistrzostw Europy w Karate Kyokushin, zob. AJCh, *KMOS.1986-1990*, t. 2, nlb. W 1. dziesięcioleciu XXI w. w Wieliczce działała również filia Krakowskiego Klubu Master, w której trenowano karate, zob. AJCh, *KMOS. 2007-2008*, t. 11, nlb.

¹⁵³ *Nowy sezon, wielkie zmiany!* <http://www.kct.pl/dla-klubowiczow/nowy-sezon-wielkie-zmiany/>, dostęp: 01.11.2016; *Szkoła walki Prime*, <http://swprime.pl/>, dostęp: 01.11.2016.

ska, która uległa rozwiązaniu z uwagi na brak pieniędzy. W latach 70. XX w. próbę reaktywowania kolarstwa, zakończoną ostatecznie niepowodzeniem, podjęła Rada Gminna LZS¹⁵⁴. Brak organizacji klubowej nie świadczył, że ten sport nie miał swoich miłośników i propagatorów na ziemi wielickiej. Od końca lat 50. XX w. na terenie dawnego województwa krakowskiego organizowane były amatorskie zloty rowerowe pod nazwą „Rowerem po wiosnę” i „Rowerem po złoty liść”. W 1979 r. metę pierwszego z nich wyznaczono na Grabówkach. Rok później uczestników drugiego zlotu gościł Kokotów. Rowerzyści kończyli „wiosenną imprezę” także trzykrotnie w samej Wieliczce w latach: 1990, 1997 oraz 2012¹⁵⁵. Mieszkańcy miasta byli również świadkami różnych krajowych wyścigów kolarskich, w tym prestiżowego Tour de Pologne, którego gala finałowa od 1997 r. (z niewielką przerwą) ma miejsce w kopalni soli¹⁵⁶. W 2007 r. z inicjatywy Kazimierza Dylawerskiego odbyła się impreza skierowana do szerokiego grona miłośników rowerów pod nazwą I Kolarska Majówka, która w kolejnych latach stała się cyklicznym wydarzeniem sportowym rozgrywanym w Wieliczce¹⁵⁷.

Najwybitniejszym wielickim kolarzem szosowym jest Tomasz Marczyński – olimpijczyk (Pekin 2008), kilkukrotny Mistrz Polski w wyścigu ze startu wspólnego (2007, 2011, 2015), jeździe indywidualnej na czas (2011) i wyścigu górskim (2015). Zawodnik, jeżdżący na co dzień w elitarnych klubach europejskich, ma na swoim koncie również wiele ważnych sukcesów na skalę międzynarodową, m.in. pierwsze miejsca w wyścigach: Tour de Seul (2010), Wyścig Dookoła Morza Czarnego (2015), Wyścig Dookoła Maroka (2015)¹⁵⁸. W jednym z wywiadów prasowych T. Marczyński stwierdził: „Ja pokochałem kolarstwo i cały czas pnę się wyżej”¹⁵⁹.

W Wieliczce popularny był również sport motocyklowy. W 1958 r. w „Górniku” rozpoczęła działalność sekcja skupiająca posiadaczy motocykli (wcześniej związani z Ligą Przyjaciół Żołnierza, a następnie Ligą Obrony Kraju)¹⁶⁰. Popularny-

¹⁵⁴ 1947-1997. 50 lat KS „Górnika” Wieliczka..., nlb.

¹⁵⁵ J. Cholewa: 110 zlotów turystów kolarzy, Wieliczka 2012, s. 3-5.

¹⁵⁶ 10. podziemna gala wieńcząca Tour de Pologne za nami, <http://www.kopalnia.pl/aktualnosc/imprezy/10-podziemna-gala-wieczaca-tour-de-pologne-za-nami/>, dostęp: 17.09.2015.

¹⁵⁷ Kolarska majówka w Wieliczce, <http://www.kolarskamajowka.neostrada.pl/organizator.html>, dostęp: 25.10.2015.

¹⁵⁸ Tomasz Marczyński. Wyniki, <http://www.tomaszmarczynski.com/tm/pl/risultati2015>, dostęp: 18.09.2015.

¹⁵⁹ AJCh, KMOS. 2006-2007, t. 10, nlb.

¹⁶⁰ 1947-1997. 50 lat KS „Górnika” Wieliczka..., nlb.

zacji sportu motocyklowego służyła zorganizowana na „Psiej Górcie” w 1975 r. impreza pod nazwą „Ojciec i syn”. Pomysłodawcą zawodów, w których uczestniczyły dwuosobowe zespoły motocyklistów – jeżdżący niegdyś zawodnik z synem posiadającym prawo jazdy – był Edward Koziół, nauczyciel wielickiego Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Matejki oraz wiceprezes PZMot w Krakowie. Dzięki jego inicjatywie do Wieliczki przyjechało aż 8 utytułowanych zawodników, w większości mistrzów Polski w rajdach terenowych i wyścigach motocyklowych. Rajd na trasie liczącej 5 okrążeń (1 okrążenie 470 m) rozgrywany był jako trial – I próba i cross terenowy – II próba. Zwycięzcami zawodów, które przyciągnęły około 500 widzów byli Edward i Alfred Koziół¹⁶¹.

Omawiając sport motocyklowy, nie sposób pominąć Tomasza Hajduka – Mistrza Polski Seniorów Trial w latach 2005-13 oraz zdobywcę licznych nagród w zawodach krajowych i zagranicznych. T. Hajduk był także pierwszym „minderem” (podążającym na trasie za zawodnikiem i pozwalającym przejechać mu odcinki specjalne) Tadeusza Błazusiaka, wielokrotnego Mistrza Polski Młodzików i Juniorów, Mistrza Europy w Trialu Motocyklowym i Mistrza i Wicemistrza Świata Enduro¹⁶². Innym wybitnym motocyklistą wielickim jest Piotr Serek, utytułowany sportowiec biorący udział w wyścigach motocykli klasycznych w kraju i zagranicą. Jednym z ostatnich sukcesów P. Serka jest tytuł Mistrza Polski Classic Trial 2014¹⁶³.

Po 1945 r. Wieliczka i okoliczne drogi bywały i nadal bywają areną wyścigów samochodowych. 31 lipca 1949 r. Automobilklub Polski Oddział Krakowski zorganizował drugą z kolei „Jednodniową Jazdę Konkursową K. II”, której trasa biegła przez Wieliczkę¹⁶⁴. Prawdziwy „boom” na sport samochodowy przypadł na lata 90. XX w., kiedy w mieście ruszyła amatorska impreza rajdowa pod nazwą Kręciołki Wielickie¹⁶⁵; VI eliminacje w zawodach pod nazwą „Kręciołek Wielicki” przypadły w 2004 r.¹⁶⁶ Z biegiem lat zawody zmieniły swój charakter na bardziej

¹⁶¹ Relacja Edwarda Koziół spisaną 02.11.2015 przez autora artykułu.

¹⁶² *Tomasz Hajduk. Mistrz Polski Senior Trial*, <http://solnemiasto.eu/tomasz-hajduk/>, dostęp: 21.09.2015.

¹⁶³ *Inauguracja sezonu Trial w Nowym Targu*, <http://www.pzm.pl/news/inauguracja-sezonu-trial-w-nowym-targu>, dostęp: 21.09.2015; *Klasyfikacja narastająco – Classic Trial rok 2014*, http://www.pzm.pl/pliki/zg/motocykle/trial/wyniki/2014/Krzeszowice_5-6_07_2014/narastajaco_classic_06_2014-07-06.pdf, dostęp: 21.09.2015.

¹⁶⁴ ANKr., UWKr., 29/691/UW II 625, s. 501.

¹⁶⁵ *Wielicki Kręciołek*, „Dziennik Polski”, 6 marca 1999, <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/2046954,wielicki-krcciolek,id,t.html>, dostęp: 21.09.2015.

¹⁶⁶ *VI Kręciołek Wielicki*, <http://www.toprally.pl/?id=3031>, dostęp: 21.09.2015.

prestżowy – w lutym 2005 r. odbył się „Pierwszy Kręciołek Wielicki – memoriał Janusza Kuliga i Mariana Bublewicza” (tragicznie zmarłych polskich kierowców rajdowych – M. Bublewicz zmarł w szpitalu po wypadku podczas Zimowego Rajdu Dolnośląskiego w 1993 r., a J. Kulig zginął w wypadku na przejeździe kolejowym w Rzezawie w 2004 r.); w roku następnym zorganizowano je pod nazwą „II Kręciołek Wielicki – poświęcony pamięci Janusza Kuliga i Mariana Bublewicza”¹⁶⁷. Od 2007 r. aż do chwili obecnej Automobilklub Krakowski, Miasto i Gmina Wieliczka, Powiat Wielicki oraz Stowarzyszenie Miłośników Sportu Samochodowego w Wieliczce organizuje przyciągającą wielotysięczne tłumy kibiców z całej Polski cykliczną imprezę rajdową „Memoriał Janusza Kuliga i Mariana Bublewicza”¹⁶⁸.

Wspomnieć należy też o innych samochodowych zawodach rozgrywanych w Wieliczce. Jeszcze w 2005 r. Automobilklub Galicyjski, Stowarzyszenie Miłośników Sportów Samochodowych w Wieliczce oraz MDK w Wieliczce zorganizowały I Barbórkowy Kręciołek Wielicki¹⁶⁹. W 2007 r. Automobilklub Galicyjski zorganizował w Kokotowie II rajd terenowy pod nazwą „Wielicki Wertep” (poprzednio „Kręciołek Wielicki”)¹⁷⁰. Natomiast w czerwcu 2015 r. odbyła się impreza sportowa „1. Wielicki Rally Sprint o Puchar Burmistrza Miasta i Gminy Wieliczka Artura Koziola” z udziałem 38 załóg¹⁷¹.

Jednym z najlepszych kierowców wyścigowych pochodzących z Wieliczki jest Mateusz Lisowski, zdobywca tytułów mistrzowskich w zawodach krajowych i zagranicznych, m.in. Škoda Octavia Cup (2009), Scirocco R-Cup (2011), Volkswagen Castrol Cup (2013)¹⁷². W rajdach samochodowych reprezentantem Miasta i Gminy Wieliczka oraz Solnego Miasta Sp. z o.o. jest załoga składająca się z braci Rafała i Grzegorza Ślęczków, która ma na swoim koncie m.in. I miejsce w klasie 9

¹⁶⁷ *II Memoriał J. Kuliga i M. Bublewicza*, <http://www.rajdy.org.pl/raid/187.html>, dostęp: 21.09.2015.

¹⁶⁸ AJCh, *KMOS.2009-2011*, t. 13, nlb.

¹⁶⁹ *I Barbórkowy Kręciołek Wielicki*, http://rallyonline.pl/i-barborkowy-kreciolek-wielicki_6645.html, dostęp: 21.09.2015.

¹⁷⁰ *II Wielicki Wertep*, <http://www.agalicyjski.pl/index.php?module=news&comment-s=1&id=17>, dostęp: 21.09.2015.

¹⁷¹ J. Koziół: *Gorący Rally Sprint w Wieliczce*, PW 7 (2015), s. 31.

¹⁷² *Mateusz Lisowski. Życiorys*, <http://www.lisowski-racing.pl/mateusz,lisowski.php>, dostęp: 21.09.2015; AJCh, *KMOS. 2011 – 2012*, t. 14, nlb.

w Rajdowym Pucharze Polski w 2012 r. i II miejsce w klasie HRPP+20 w Rajdowym Pucharze Polski 2014 r.¹⁷³.

Od lat sporą popularnością w Wieliczce cieszyły się zawody biegowe. Tradycyjne amatorskie biegi przełajowe odbywały się w Parku Mickiewicza. Z biegiem lat zawody te nabrały formy zorganizowanej. 20 października 1984 r. odbył się I Memoriał Lekkoatletyczny im. Mieczysława Cieślaka z udziałem ponad 400 zawodników – startowali uczniowie szkół podstawowych, średnich i nauczyciele¹⁷⁴. W 2000 r. wystartował I Wielicki Bieg „Solidarności”, a rok później na starcie stanęli zawodnicy pierwszej edycji zawodów Bieg o Pierścień św. Kingi (zawody odbywają się każdego roku w lipcu podczas obchodów święta miasta)¹⁷⁵. Z okazji obchodów 85. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości ulicami miasta pobiegli uczestnicy I Wielickiego Biegu Niepodległości (w 2015 r. przypadła jego XIII edycja)¹⁷⁶. W 2014 r. miał miejsce start I Półmaratonu Wielickiego, którego druga edycja rok później odbyła się pod nazwą – 4F Półmaraton Wielicki¹⁷⁷. Z kolei w 2015 r. Starostwo Powiatowe w Wieliczce po raz szósty włączyło się w ogólnopolską akcję „Polska biega”, która po raz pierwszy odbyła się na stadionie Małopolskiej Areny Lekkoatletycznej w Wieliczce¹⁷⁸.

Jednym z najbardziej znanych wielickich biegaczy, osiągających niegdyś sukcesy na skalę krajową i międzynarodową, był sprinter i średniodystansowiec, późniejszy zawodnik krakowskiej „Wisły” Zbigniew Janus; w sportowym dorobku ma m.in. tytuły halowego Mistrza Polski w biegu na 400 m (1988), Mistrza Polski w biegu na 800 m (1989, 1990, 1992) oraz brązowy medal Halowych Mistrzostw Europy w Lekkoatletyce w Glasgow (1990)¹⁷⁹. Obecnie młode pokolenie wielickich biegaczek, oprócz wspomnianej Karoliny Półroli, reprezentuje sprinterka

¹⁷³ G.Ś.: *Szybki jak błyskawica Ślęczka Team. Wywiad z Rafałem Ślęczką kierowcą rajdowym reprezentującym Wieliczkę, uczestnikiem Rajdowego Pucharu Polski w sezonie 2014 r.*, PW 10 (2014), s. 26; *Aktualności*, <http://www.sleczka.net/index.php?infoid=84>, dostęp: 22.09.2015.

¹⁷⁴ AJCh, KMOS. 1984-1986, t. 1, nlb. Szerzej o M. Cieślaku, wielickim nauczycielu i żołnierzu Armii Krajowej zob. W. Gawroński: *Słownik...*, s. 33-35.

¹⁷⁵ AJCh, KMOS.2000-2002, t. 6, nlb.

¹⁷⁶ WR: *Niepodległość różnie wspomniana*, „Dziennik Polski”, 12 listopada 2003, <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/2213788,niepodleglosc-roznie-wspominana,id,t.html>, dostęp: 28.09.2015.

¹⁷⁷ *4F Półmaraton Wielicki*, <http://www.maratonwielicki.pl/pl/>, dostęp: 28.09.2015.

¹⁷⁸ *Polska biegła w Wieliczce*, „Panorama Powiatu Wielickiego” 6 (2015), s. 9.

¹⁷⁹ AJCh, KMOS. 1986-1990, t. 2, nlb.; *Zbigniew Janus*, http://historiawisly.pl/wiki/index.php?title=Zbigniew_Janus, dostęp: 28.09.2015.

i biegaczka średniodystansowa Kamilia Hayder, brązowa medalistka Mistrzostw Polski Seniorów w sztafecie 4 x 400 m (2011, 2014) oraz wielokrotna medalistka Mistrzostw Polski AZS¹⁸⁰.

Do dawnych sokolich działań popularyzujących gimnastykę jako formę sportu dla każdego nawiązuje działający od 2001 r. UKS „Gimnazjon”. Obecnie w zajęciach prowadzonych przez fachową kadrę instruktorską uczestniczy około 100 osób, podzielonych na kilka grup ze względu na wiek oraz stopień zaawansowania gimnastycznego. Prowadzone w „Gimnazjonie” treningi z gimnastyki sportowej przygotowują wyselekcjonowanych chłopców w wieku od 5 do 14 lat do startów w ważnych zawodach sportowych o randze wojewódzkiej, krajowej i międzynarodowej, m.in. Ogólnopolskiej Olimpiadzie Młodzieży, Mistrzostwach Polski, Międzywojewódzkich i Ogólnopolskich Mistrzostwach Młodzików, Mistrzostwach Małopolski i Krakowa, Małopolskiej Lidze Gimnastycznej. Klub prowadzi także ćwiczenia z zakresu gimnastyki ogólnorozwojowej dla dzieci i młodzieży oraz zajęcia rekreacyjne dla dorosłych; działa tam także grupa cheerleaderek. Ważną dziedziną działalności „Gimnazjonu” są organizowane przez jego członków imprezy sportowe i rekreacyjne (m.in. Biegi Krzyszkowickie, Kolarska Majówka) oraz coroczne listopadowe obchody rocznicy odzyskania niepodległości przez Polskę (Dzień Niepodległości)¹⁸¹.

PODSUMOWANIE

Zawiązanie gniazda PTG „Sokół” w Wieliczce w 1892 r. stanowiło pierwszy, a zarazem zasadniczy krok w organizowaniu się życia sportowego miasta. Przez kilka następnych dziesięcioleci to „Sokół” był najważniejszą instytucją zajmującą się propagowaniem gimnastyki oraz innych dyscyplin sportowych wśród lokalnej społeczności. W okresie międzywojennym do „Sokoła” dołączyły prężnie działające kluby sportowe – KCiM w Wieliczce i KKS „Wieliczanka”. W latach 30. XX w. dzięki współpracy całego wielu instytucji, nie tylko zajmujących się sportem, do użytku został oddany nowoczesny stadion sportowy. Dynamiczny rozwój sportu w mieście został na krótko przerwany przez wybuch II wojny światowej.

¹⁸⁰ *Komunikat końcowy zawodów Bydgoszcz, 11-13 sierpnia 201. 87 Mistrzostwa Polski. 4x400 metrów kobiet*, s. 64, <http://domtel-sport.pl/insidethecode/files/2704-pl.pdf>, dostęp: 05.10.2015. K. Hayder w tych zawodach biegła w sztafecie razem z Karoliną Półrolą.

¹⁸¹ UKS *Gimnazjon*, http://www.uks-gimnazjon.pl/?uks_gimnazjon,1, dostęp: 09.10.2015.

Niemal natychmiast po zakończeniu działań wojennych, jeszcze w 1945 r., swoją dawną działalność wznowiły: „Sokół” i „Wieliczanka”. Wkrótce ten pierwszy decyzją władz komunistycznych został rozwiązany, a „Wieliczanka” przybyła sportowa konkurencja w postaci utworzonego w 1947 r. „Górnika”. Z biegiem lat klub posiadający finansowe wsparcie kopalni soli stał się największym i najważniejszym organizatorem życia sportowego na terenie Wieliczki. Natomiast „Wieliczanka” na pewien czas zmuszona była zawiesić swoją działalność. W chwili obecnej obydwie kluby z powodzeniem realizują swoją „misję sportową”, co znajduje potwierdzenie w działalności ich poszczególnych sekcji.

Wielkie zasługi dla rozwoju sportu wśród dzieci i młodzieży położyli instruktorzy i trenerzy pracujący w wielickim MOS-ie. Utworzona na początku lat 80. XX w. instytucja przez bardzo długi czas była centrum sportu młodzieżowego w Wieliczce i okolicach. Należy podkreślić, że wychowankowie MOS-u osiągnęli i nadal osiągają – często już jako zawodnicy innych klubów – znaczące sukcesy, na skalę krajową jak i światową, w różnych dyscyplinach sportowych.

Ostatnie lata zaowocowały dynamicznym rozwojem infrastruktury sportowej na terenie miasta i gminy. W samej Wieliczce funkcjonują dwa doskonale przystosowane obiekty sportowe – CER „Solne Miasto” i Małopolska Arena Lekkoatletyczna, pozwalające na rozgrywanie zawodów w różnych dyscyplinach sportowych. Ofertę sportową uzupełniają dwa kompleksy sportowe „Orlik”, mieszczące się w Parku Mickiewicza i na os. Krzyszkowice. Nie można pominąć także własnej bazy sportowej pozostałych klubów wielickich oraz szkolnych boisk i sal gimnastycznych, udostępnianych do prowadzenia zróżnicowanej działalności sportowo-rekreacyjnej.

Podsumowując omówienie ponad 120 lat zorganizowanego życia sportowego na terenie miasta, przerwane jedynie na krótko podczas I i II wojny światowej, można śmiało stwierdzić, iż w chwili obecnej Wieliczka zajmuje niezwykle istotne miejsce na „sportowej mapie” województwa małopolskiego oraz jest jednym z ważniejszych ośrodków promujących aktywność sportową w skali całego kraju.

BIBLIOGRAFIA

Źródła niedrukowane:

Archiwum Ignacego Kowalewskiego (dalej: AIK), „Wieliczanka” – Karol Demczuk: *Rozmowa Ignacego Kowalewskiego z Karolem Demczukiem, marzec 2007* [materiał audiowizualny w posiadaniu autora opracowania].

AIK, „Wieliczanka” – Karol Demczuk: *W podziękowaniu dla Karola Demczuka 6 października 2010 r. o godz. 16.00 rozegrany został mecz piłki nożnej KS „Górnik” Wieliczka – TS „Wieliczanka”. Patronat nad wydarzeniem objął samorząd wielicki* [materiał audiowizualny w posiadaniu autora opracowania].

Archiwum Jerzego Cholewy (dalej: AJCH), *Kronika Międzyszkolnego Ośrodka Sportowego. 1984-2012*, t. 1-14.

Archiwum Klemensa Sosina (dalej: AKS), [K. Sosin, *Trzydziestolecie Wieliczanki*]. AKS, *Kolejowy Klub Sportowy „Wieliczanka” do Federacji Kolejowych Klubów Sportowych w Warszawie. 23 maja 1970 r.*

AKS, *Kolejowy Klub Sportowy „Wieliczanka” do Zarządu Elektrotechnicznej Spółdzielni Pracy „Elektrometal” w Wieliczce. 20 czerwca 1970 r.*

AKS, *Kolejowy Klub Sportowy „Wieliczanka” do Zarządu [Elektrotechnicznej] Spółdzielni Pracy „Elektrometal” w Wieliczce. 25 czerwca 1970 r.*

AKS, *Preliminarz budżetowy na rok 1960* [Wieliczanka].

AKS, *Przemówienie K. Sosina na obchody jubileuszu 20-lecia klubu w 1947 r.*

AKS, *Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej Kol. Klubu Sportowego „Wieliczanka” w Wieliczce za okres od 10 II 1963 r. do dnia 10 grudnia 1964 r.*

AKS, [Sprawozdanie Kierownika Sekcji Tenisowej Władysława Szczerczaka, *Wieliczka 10 lutego 1963 r.*].

AKS, *Sprawozdanie statystyczne. Kolejowy Klub Sportowy „Wieliczanka” w Wieliczce za rok 1959.*

AKS, *Statut Międzyspółdzielczego Klubu Sportowego „Wieliczanka” Wieliczka.*

AKS, *Trzydziestolecie Klubu Kolejowego „Wieliczanka”. Przemówienie założyciela Klubu WP. Sosina Klemensa na miejscu straceń w Wieliczce w dniu 31/VIII 1957.*

AKS, *Trzydziestolecie Klubu Kolejowego „Wieliczanka”. Przemówienie założyciela Klubu WP. Sosina Klemensa na akademii w Wieliczce w dniu 31/VIII.*

AKS, *Wydział Spraw Wewnętrznych Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Krakowie do Komisji Likwidacyjnej KKS „Wieliczanka” w Wieliczce. (DW. II-900/3/70).*

Archiwum KS „Górnik” Wieliczka (dalej: AKSGW), *Album Żupy Solnej Wieliczka, założony w 1961 r.*

AKSGW, *Księga Pamiątkowa. Klub Sportowy „Górnik-Wieliczka”, Założona na jubileusz 50-lecia klubu 1947-1997.*

Archiwum Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, *Akta Międzywojenne*, sygn. 40.

Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANKr.), *Akta Miasta Wieliczki*, sygn. 29/117/235; 251; *Uchwały Rady Miejskiej Wolnego Królewskiego Górniczego Mia-*

sta Wieliczki 1911.03.01-29.12.1917, sygn. 29/117/73; *Księga uchwał Rady Miejskiej 1918.01.30-12.04.1923*, sygn. 20/117/74.

ANKr., *Naczelny Komitet Narodowy: „Korespondencja z Powiatowymi Komitetami Narodowymi: Tarnobrzeg-Wieliczka”*. 1914-1917, sygn. 29/530/514; mf. 100/725.

ANKr., *Urząd Wojewódzki Krakowski*, sygn. 29/691/UW II 250; 1096; 1129.

ANKr., *Sprawozdania sytuacyjne (informacyjne) miesięczne, tygodniowe Starostwa Powiatowego w Wieliczce za VIII 1923 – II 1932 r.*, sygn. 29/206/627.

ANKr., *Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Krakowie z lat 1945-1947*, sygn. 29/14.

ANKr., *Starostwo Powiatowe w Krakowie z lat 1945-1950*, sygn. 29/43, *Wykazy obiercze...*; sygn. 29/135, *Sprawozdania sytuacyjne*; sygn. 29/1054/42, *Referat społ. Polityczny: A. Stowarzyszenia. Sp. Pol., Kat. A., Rejestr Stowarzyszeń 1945-1948*.

Archiwum Szkoły Podstawowej nr 3 im. Mikołaja Kopernika w Wieliczce, *Geschichte der kk: Hauptschule in Wieliczka, 1872-1985*.

Archiwum Zakładowe Centrum Kultury i Turystyki w Wieliczce (dalej: AZCKiT), *Kronika z Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu w Wieliczce 08.03.1980 – 27.03.1982*.

AZCKiT, *Kronika Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury i Sportu w Wieliczce za lata 1980-1982*.

AZCKiT, *Kronika Miejskiego Domu Kultury 1984-1987*.

Materiały prywatne Janusza Kmiecika, *Nagrody – Indywidualny Turniej Juniorów o „Złotą rękawicę GTS Wisła”: I i II miejsce, 1968-1969*.

Materiały prywatne Marii Konopki, *Legitymacja członka Gimnazjalnego Koła Sportowego w Wieliczce. Wiśniewski Zdzisław, 1933-1934*.

Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka – Dział Historyczny (dalej: MŻKWDH), Relacja Edwarda Kozioła spisana dnia 02.11.2015 przez Pawła Krokosza. Materiał niesygnowany.

MŻKWDH, *Zbiór protokołów posiedzeń Wydziału Ochotniczej Straży Pożarnej w Wieliczce. 1872-1913*.

Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, Zbiory Specjalne (dalej: MŻKW Zb. Spec.), *Dokumenty rodziny Sosinów*, sygn. 1263.

MŻKW Zb. Spec., Franciszek Widomski: *Moje wspomnienia*, sygn. 811.

MŻKW Zb. Spec., *Kronika Szkoły Pospolitej Męskiej w Wieliczce*, sygn. 1099.

MŻKW Zb. Spec., *Księga uchwał Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Wieliczce 1919-1927*, t. V, sygn. 506.

MŻKW Zb. Spec., *Materiały Klubu Cyklistów i Motorzystów w Wieliczce*, sygn. 1210.

MŻKW Zb. Spec., *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wieliczce. Księga protokołów*, t. VI, sygn. 505.

MŻKW Zb. Spec., *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Oddział w Wieliczce. Varia*, sygn. 1618/2.

MŻKW Zb. Spec., Stanisław Pamuła: *Moje wspomnienia*, sygn. 864.

MŻKW Zb. Spec., Stanisław Pamuła: *Pierwsze piętnaście lat szkoły średniej w Wieliczce*, Wieliczka 1970, sygn. 1100.

MŻKW Zb. Spec., Tomasz Żywiec: *Zarys dziejów Państwowego Liceum Ogólnokształcącego im. J. Matejki w Wieliczce* (w:) *Zarys dziejów Państwowego Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Matejki w Wieliczce (50-lecie szkoły 1910-1960)*, sygn. 1701.

Źródła drukowane:

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, 1927, nr 3 (181).

Dziennik Ustaw, 1932, nr 94.

Monitor Polski, 1930 r., nr 169, poz. 255.

Pierwsze sprawozdanie Dyrekcji Państwowej Szkoły Realnej w Wieliczce za rok szkolny 1918/19 oraz za czas od założenia szkoły w r. 1910, Kraków 1919.

Tabela statystyczna polskich związkowych gimnastycznych Towarzystw sokolich w Austrii za rok 1912 zestawiona na podstawie sprawozdań i raportów, „Przewodnik Gimnastyczny” 11 (1913), s. 85-88.

Trzecie sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. Jana Matejki w Wieliczce za rok szkolny 1925/26 oraz za ubiegłe lata szkolne 1921/22, 1922/23, 1923/24, 1924/25, Kraków 1926.

Opracowania i artykuły:

Boks wraca do Wieliczki, „Panorama Wieliczki” 6 (1994), s. 17.

Cz. Brzoza: *Wieliczka w latach 1945 – 1980* (w:) *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*, pod. red. S. Gawędy, A. Jodłowskiego, J. Piotrowicza, Wieliczka 1990, s. 283-331.

L. Buszko: *Od niewoli do niepodległości (1864-1918)* (w:) *Wielka historia Polski*, t. 8, Kraków 2000.

J. Chelmecki: *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego wobec ruchu sokolego* (w:) *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”*. Praca zbiorowa pod red. Z. Pawluczuka, Gdańsk 1996, s. 229-238.

R. Chlebda: *I liga dla Solnej Wieliczki*, „Puls Wieliczki” 6 (2016), s. 18.

J. Cholewa: *Sport w rodzinie*, „Wiadomości Wielickie” 26 (1992), s. 7.

J. Cholewa: *Sport w Wieliczce XIX – XXI w.*, „Panorama szachowa” 10 (2014), s. 30-31.

J. Cholewa: *Z kroniki KS „Górnik” w Wieliczce*, „Wiadomości Wielickie” 31 (1993), s. 6.

J. Cholewa: *110 złotych turystów kolarzy*, Wieliczka 2012.

D. Czajowska, I. Białek, B. Marciniak: *Dzieje Liceum Ogólnokształcącego w Wieliczce w zarysie*, Wieliczka 2010.

G. Dec: *Sport na terenie Wieliczki w latach 1892-1995. Praca magisterska, Katedra Humanistycznych Podstaw Kultury Fizycznej w Katowicach, Akademia Wychowania Fizycznego*, Katowice 1995.

J. Dębowski: *Humanistyczne i społeczne aspekty wychowania fizycznego i sportu*, Białystok 2013.

- J. Duda: *168 spotkanie z cyklu „Wieliczka – Wieliczanie”, z serii: „Sport w Wieliczce i okolicy” (2): pt. „Szachy i szachiści”, „Biblioteczka Wielicka”, z. 113, Wieliczka 2011.*
- J. Duda: *211 spotkanie z cyklu „Wieliczka – Wieliczanie”, z serii: „Sport w Wieliczce i okolicy” (3): pt. „Siatkówka”, „Biblioteczka Wielicka”, z. 156, Wieliczka 2015.*
- Z. Dziemianko: *Edukacja obronna społeczeństwa polskiego w II Rzeczypospolitej, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Usług”, z. 20, Poznań 2010, s. 123-146.*
- A. Faruzel: *Tenis, Kraków 2015.*
- A. Franaszek, P. Krokosz: *Nagroda wielickich cyklistów, „Spotkania z Zabytkami” 3-4 (2016), s. 36-37.*
- F. Frąk: *Jan Kordula – sportowiec, trener, wychowawca młodych, „Nasze życie” 9 (2015), s. 15.*
- F. Frąk: *Jerzy Cholewa. Działacz sportu w starym dobrym stylu, „Życie Wieliczki i Powiatu” 11 (2014), s. 12.*
- G.Ś.: *Małopolska Arena Lekkoatletyczna w Wieliczce Sportowy Obiekt Roku 2014, „Puls Wieliczki” 10 (2014), s. 27.*
- G.Ś.: *Szybki jak błyskawica Ślęczka Team. Wywiad z Rafałem Ślęczką kierowcą rajdowym reprezentującym Wieliczkę, uczestnikiem Rajdowego Pucharu Polski w sezonie 2014 r., „Puls Wieliczki” 10 (2014), s. 26.*
- S. Gawęda: *Wieliczka pod rządami austriackimi (1772-1918) (w:) Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980), pod. red. S. Gawędy, A. Jodłowskiego, J. Piotrowicza, Wieliczka 1990, s. 201-224.*
- S. Gawęda: *Wieliczka w czasach II Rzeczypospolitej (1918-1939) (w:) Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980), pod. red. S. Gawędy, A. Jodłowskiego, J. Piotrowicza, Wieliczka 1990, s. 225-247.*
- W. Gawroński: *Słownik biograficzny wieliczczan, Wieliczka 2008.*
- W. Gawroński: *Zarys dziejów szkolnictwa w Wieliczce i okolicy w dobie autonomii galicyjskiej (1867-1918), „Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce” t. XIV, Wieliczka 1985, s. 141-182.*
- E. Grzywacz: *Skuteczność gry zespołu młodych koszykarek KS. „Górnik” Wieliczka w świetle poziomu wybranych zdolności motorycznych i indywidualnej gry zawodniczek. Praca magisterska napisana na Wydziale Wychowania Fizycznego, Kierunek Wychowanie Fizyczne, Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie, Kraków 2009.*
- J.K.: *Kronika rozwoju gry w tenisa ziemnego w Wieliczce (część I), „Wiadomości Wielickie” 27 (1992), s. 7.*
- Jubileusz 25-lecia działalności Międzyszkolnego Ośrodka Sportowego w Wieliczce, [Wieliczka 2005].*
- F. Kapalka: *Uwagi o technicznej pracy sokolej (w:) F. Kapalka, A. Małaczyński, M. Wolańczyk: Z aktualnych zagadnień sokolich. Trzy odczyty, Lwów 1927, s. 36-48.*
- P. Klimczyk: *Akademia Piłkarska Wieliczka, „Puls Wieliczki” 10 (2014), s. 34.*
- R. Kopciowski: *Karatocy z Wieliczki medalistami 29 Mistrzostw Europy w Karate Kyokushin Estonia 2015, „Puls Wieliczki” 6 (2015), s. 35.*

- J. Kozioł: *Gorący Rally Sprint w Wieliczce*, „Puls Wieliczki” 7 (2015), s. 31.
- P. Krokosz: *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wieliczce w latach 1892-1939 (1948)*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 1 (2015), s. 208-222.
- P. Krokosz: *Wystawa „Sport w Wieliczce XIX – XXI w.”*, „Gazeta Muzealna” 133 (2014): „Panorama Powiatu Wielickiego” 9 (2014), s. 2.
- P. Krokosz: *Wystawa Sport w Wieliczce XIX – XXI w. 03.10.2014-31.03.2015* [folder]. *Kronika. Wieliczka*, „Kolarz Polski. Oficjalny Organ Związku Polskiego Towarzystw Kolarskich” (5) 1926, s. 14.
- Kronika. Wieliczka*, „Kolarz Polski. Oficjalny Organ Związku Polskiego Towarzystw Kolarskich” (8) 1926, s. 11-12.
- Kursy Okręgowe*, „Przewodnik Gimnastyczny” 6 (1906), s. 51.
- W. Lipoński: *Historia sportu*, Warszawa 2012.
- E. Madeyski: *Gimnastyka w szkołach ludowych. Instrukcja dla nauczycieli*, Lwów 1879.
- E. Madeyski: *Nauka gimnastyki szkolnej. Teoretyczny podręcznik dla uczniów i uczennic seminariów nauczycielskich tudzież dla nauczycieli w szkołach ludowych pospolitych i wydziałowych*, Lwów 1890.
- Międzynarodowy Turniej Juniorów w Boksie o „Złote Rękawice GTS Wisła”*. *Wieliczka – Szyb Okrzei 13-16 grudnia 1979 r.*, Kraków 1979.
- Pamiętnik IV. Zlotu Sokolstwa Polskiego we Lwowie w dniach 27-29 czerwca 1903*, Lwów 1904.
- Polska biegła w Wieliczce*, „Panorama Powiatu Wielickiego” 6 (2015), s. 9.
- A. Rink: *Przechadzki i wycieczki w celach pedagogiczno-dydaktycznych*, „Przewodnik Gimnastyczny” 10 (1886), s. 74-75; 11 (1886), s. 83-84; 12 (1886), s. 91-93; 4 (1887), s. 27-28; 5 (1887), s. 36-37; 7 (1887), s. 52-54; 8 (1887), s. 61-62; 9 (1887), s. 69.
- L. Romaniec: *Tutaj trzeba myśleć. Rozmowa z Władysławem Ćwierzem, trenerem Górnika Wieliczka*, „Puls Wieliczki” 10 (2014), s. 32-33.
- M. Rotkiewicz, K. Hądzelek: *Powstanie i działalność polskich związków sportowych. Przełom wieku XIX i XX (I)*, „Sport Wyczynowy” nr 7-9, 2007, s. 125-138.
- M. Rotkiewicz, K. Hądzelek: *Powstanie i działalność polskich związków sportowych 1919-1925 (II)*, „Sport Wyczynowy” nr 10-12, 2007, s. 96-116.
- P. Rozwadowski: *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego 1927-1939*, Warszawa 2000.
- J. Snopko: *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Galicji 1867-1914*, Białystok 1997.
- M. Sosin: *Wieliczanka silna Młodością*, „Panorama Powiatu Wielickiego” 2 (2015), s. 31.
- A.L. Sowa: *Od Drugiej do Trzeciej Rzeczypospolitej (1945-2001)* (w:) *Wielka historia Polski*, t. 10, Kraków 2001.
- Sprawy Okręgu I*, „Przegląd Sokoli. Organ Okręgu I-go (Krakowskiego) Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich” 2 (1909), s. 5-6.
- Sprawy Okręgu I*, „Przegląd Sokoli. Organ Okręgu I-go (Krakowskiego) Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich” nr 4 (1910), s. 21.

Sprawy towarzystw gimnastycznych polskich. Wieliczka, „Przewodnik Gimnastyczny” 7 (1892), s. 99.

Sprawy towarzystw gimnastycznych polskich. Wieliczka, „Przewodnik Gimnastyczny” 11 (1895), s. 136.

Sprawy towarzystw gimnastycznych polskich. Wieliczka, „Przewodnik Gimnastyczny” 10 (1896), s. 125-126.

„Sreberka” z Wieliczki, „Dziennik Polski”, 29 czerwca 2009, s. B12.

R. Wasztyl: *Galicyskie źródła polskiej gimnastyki i lekkoatletyki*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis” 26 (2007), s. 4-16.

„Wieliczanka” już na Mistrzostwach Polski, „Panorama Powiatu Wielickiego” 8 (2014), s. 27.

K. Wojenka: *Karolina Pórola biegiem po złoto*, „Puls Wieliczki” 4 (2015), s. 35.

A. Woźniak: *Międzyszkolny Ośrodek Sportowy w Wieliczce jako podmiot promujący aktywność ruchową. Praca magisterska napisana na Wydziale Turystyki i Rekreacji, kierunku turystyka i rekreacja, Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie*, Kraków 2010.

R. Wroczyński: *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*, Wrocław 2003. *Wychowawca pokoleń sportowców*, „Panorama Powiatu Wielickiego” 11 (2010), s. 31.

Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867-1997, pod red. E. Małolepszego, Z. Pawluczuka, Częstochowa 2001.

Ze sportem przez życie. Historia absolwentów rocznika 1987 AWF Warszawa przez nich samych spisana, praca zbiorowa pod red. Ireneusza Adamskiego, Toruń 2009. *Złot Sokołów okręgu krakowskiego w Wadowicach*, „Przewodnik Gimnastyczny” 7 (1897), s. 79.

Złot Sokołów okręgu krakowskiego w Wadowicach, „Przewodnik Gimnastyczny” 9 (1897), s. 104.

Ż.K.: *Po zjeździe*, PG 9 (1892), s. 89-96.

1947-1997. 50 lat KS „Górnik” Wieliczka, [Wieliczka 1997].

V Pamiętnik Złotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14-16 lipca 1910, Lwów 1911.

Artykuły internetowe:

Adam Musiał, http://historiawisly.pl/wiki/index.php?title=Adam_Musia%C5%82, dostęp: 21.10.2015.

Aktualności, <http://www.apwieliczka.pl/aktualnosci/>, dostęp: 22.09.2015.

Aktualności, <http://www.slecza.net/index.php?infoid=84>, dostęp: 22.09.2015.

Artur Szpilka. *Zyciorys*, <http://teamszpila.com/pl/zyciorys/>, dostęp: 09.09.2015.

Centrum Edukacyjno-Rekreacyjne Solne Miasto, <http://solnemiasto.eu/o-nas/>, dostęp: 09.10.2015.

Duda wicemistrzem świata, <http://pzszech.org.pl/index.php?idm=1&idm2=39>, dostęp: 16.09.2015.

- D. Dudek: *Podstawy prawne zrzeszeń sportu piłki nożnej w Galicji*, (w:) http://www.awf.krakow.pl/pdf/studia/studium/podstawy_prawne.pdf, dostęp: 02.07.2013.
- Historia Klubu*, <http://wkkk.mywebz.com/historia.html>, dostęp: 14.09.2015.
- Historia szkoły. Sifu*, <http://www.lung.pl/>, dostęp: 14.09.2015.
- Historia – lata 1952-1956*, http://lzs.pl/files/Menu_gorne/O_nas/Historia-lata_1946-1951_1.pdf, dostęp: 06.12.2016.
- Inauguracja sezonu Trial w Nowym Targu*, <http://www.pzm.pl/news/inauguracja-sezonu-trial-w-nowym-targu>, dostęp: 21.09.2015.
- Jan Krzysztof Duda mistrzem w Europie w Szachach Szybkich!* <http://ecc.wroclaw.pl/?p=640>, dostęp: 11.09.2015.
- Kadra MOS-u*, <http://moswieliczka.pl/kadra-mos-u/>, dostęp: 09.09.2015.
- Klasyfikacja narastająco – Classic Trial rok 2014*, http://www.pzm.pl/pliki/zg/motocykle/trial/wyniki/2014/Krzeszowice_5-6_07_2014/narastajaco_classic_06_2014-07-06.pdf, dostęp: 21.09.2015.
- Klub*, <http://wtssolna.eu/klub/>, dostęp: 02.09.2015.
- Kolarska majówka w Wieliczce*, <http://www.kolarskamajowka.neostrada.pl/organizator.html>, dostęp: 25.10.2015.
- Komunikat końcowy zawodów Bydgoszcz, 11-13 sierpnia 201. 87 Mistrzostwa Polski. 4x400 metrów kobiet*, s. 64, <http://domtel-sport.pl/insidethecode/files/2704-pl.pdf>, dostęp: 05.10.2015.
- KS „Górnik” Wieliczka*, <https://www.facebook.com/206249176237218/photos/a.360141257514675.1073741833.206249176237218/397886603740140/?type=1&theater>, dostęp: 17.10.2015.
- KS „Górnik” Wieliczka (M)*, <http://liga.kozts.pl/index.php?action=team&id=662>, dostęp: 30.10.2015.
- Mateusz Lisowski. Życiorys*, <http://www.lisowski-racing.pl/mateusz,lisowski.php>, dostęp: 21.09.2015.
- Nowy sezon, wielkie zmiany!* <http://www.kct.pl/dla-klubowiczow/nowy-sezon-wielkie-zmiany/>, dostęp: 01.11.2016.
- O nas*, <http://www.regiswieliczka.pl/o-nas>, dostęp: 22.09.2015.
- Otwarty Puchar Europy OYAMA IKF i XX Mistrzostwa Polski PFK*, <http://www.karate-wieliczka.pl/>, dostęp: 15.09.2015.
- P. Panuś: *Paweł Korzeniowski dał lekcję pływania*, „Dziennik Polski” 12 października 2014, <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/3606277,pawel-korzeniowski-dal-lekcje-plywania-zdjecia,id,t.html>, dostęp: 13.10.2015.
- Sala sportowa*, <http://kampuswielicki.pl/p/index.php?ram=s&id=44>, dostęp: 13.10.2015.
- Sekcja Pływakka*, <http://solnemiasto.eu/sekcja-plywacka/>, dostęp: 13.10.2015.
- Seniorzy Regisu zakończyli sezon 2013/2014*, <http://regiswieliczka.pl/wiadomo%C5%9Bci/seniorzy/244-seniorzy-regisu-zako%C5%84czyli-sezon-2013-2014>, dostęp: 22.09.2015.

Solna Wieliczka chce awansować do I ligi, „Dziennik Polski”, 10 czerwca 2015, <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/3894363,solna-wieliczka-chce-awansowac-do-i-ligi,id,t.html>, dostęp: 09.10.2015.

Sukces Wieliczanie na Mistrzostwach Polski Południowej, <http://www.karate-wieliczka.pl/>, dostęp: 15.09.2015.

Szkoła walki Prime, <http://swprime.pl/>, dostęp: 01.11.2016.

Szkołka tenisa stołowego w „Solnym Mieście”, <http://solnemiasto.eu/szkolka-tenisa-stolowego-gornik-wieliczka-pod-dachem-solnego-miasta-pierwsze-zajecia-i-nabor-24-listopad-2014-r-godz-1700/>, dostęp: 30.10.2015.

Tomasz Hajduk. Mistrz Polski Senior Trial, <http://solnemiasto.eu/tomasz-hajduk/>, dostęp: 21.09.2015.

Tomasz Marczyński. Wyniki, <http://www.tomaszmarczynski.com/tm/pl/risultati2015>, dostęp: 18.09.2015.

Towarzystwo Sportowe Wieliczanka Wieliczka. Historia klubu, http://www.wieliczanka.com/viewpage.php?page_id=7, dostęp: 19.12.2013.

UKS Gimnazjon, http://www.uks-gimnazjon.pl/?uks_gimnazjon,1, dostęp: 09.10.2015.

Wielicki Kręciołek, „Dziennik Polski”, 6 marca 1999, <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/2046954,wielicki-kreciolek,id,t.html>, dostęp: 21.09.2015.

WR: Niepodległość różnie wspominana, „Dziennik Polski”, 12 listopada 2003, <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/2213788,niepodleglosc-roznie-wspominana,id,t.html>, dostęp: 28.09.2015.

Zbigniew Janus, http://historiawisly.pl/wiki/index.php?title=Zbigniew_Janus, dostęp: 28.09.2015.

4F Półmaraton Wielicki, <http://www.maratonwielicki.pl/pl/>, dostęp: 28.09.2015.

10. podziemna gala wieńcząca Tour de Pologne za nami, <http://www.kopalnia.pl/aktualnosci/imprezy/10-podziemna-gala-wieczaca-tour-de-pologne-za-nami/>, dostęp: 17.09.2015.

I Barbórkowy Kręciołek Wielicki, http://rallyonline.pl/i-barborkowy-kreciolek-wielicki_6645.html, dostęp: 21.09.2015.

II Memoriał J. Kuliga i M. Bublewicza, <http://www.rajdy.org.pl/rajd/187.html>, dostęp: 21.09.2015.

II Wielicki Wertep, <http://www.agalicyjski.pl/index.php?module=news&comments=1&id=17>, dostęp: 21.09.2015.

VI Kręciołek Wielicki, <http://www.toprally.pl/?id=3031>, dostęp: 21.09.2015.